

17. Yüzyıl Osmanlı'sında Siyâsî, İktisâdî,
Sosyal, Hukûkî Hayat
ve
ŞEYHÜLİSLÂM
BÂLÎZÂDE MUSTAFA
EFENDİ'NİN FETVALARI

Muhammet Abdülmecit KARAASLAN
Nevzat BAKIRCI

17. Yüzyıl Osmanlı'sında
Siyasi, Sosyal, İktisadi, Hukuki Hayat
ve
ŞEYHÜLİSLÂM
BÂLÎZÂDE MUSTAFA
EFENDÎ'NİN FETVALARI

Muhammet Abdülmecit KARAASLAN
Nevzat BAKIRCI

17 Yüzyıl Osmanlı'sında Siyasi, İktisadi, Sosyal, Hukuki Hayat ve
Şeyhülİslâm Bâlizâde Mustafa Efendi'nin Fetvaları

Muhammet Abdülmecit KARAASLAN

Orcid No: 0000-0003-0411-3961

Nevzat BAKIRCI

Orcid No: 0000-0001-6736-8836

Editör:

Doç. Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN

Genel Yayın Yönetmeni:

Mustafa ÇALIŞKAN

KİTAP DÜNYASI YAYINLARI

Yayın No: 283

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayıncı Sertifika No: 51889

ISBN: 978-605-351-570-8

Bu eserin tüm yayın hakları saklıdır. Yayınevinin/Yazarın izni olmadan eserin herhangi bir bölümü yeniden basılamayacağı gibi, kayıt, fotokopi ve bilgi depolama da dahil elektronik ya da mekanik yöntemle yeniden çoğaltılıp dağıtılması yasaktır.

Kapak Tasarım: DIZGiMIZANPAJ.COM

Baskı Öncesi Hazırlık: **Mehmet ATEŞ**

meh_ates@hotmail.com

Baskı, Cilt:

Bulut Dijital Matbaa San. Tic. Ltd. Şti.
Musalla Bağları Mh. İnciköy Sk. No: 1/A

Selçuklu/KONYA

Sertifika No: 48120

Aralık 2022 / İstanbul

Kitap Dünyası Yayınları

Alayköşkü Cad. Küçük Sk. Civan Han No. 6/D:4

Cağaloğlu – İSTANBUL

Tel: 0212 514 93 05

www.kitapdunyasi.com.tr
bilgikitapdunyasi@gmail.com

Yazarlar Hakkında Bilgi:

Muhammet Abdülmecit Karaaslan (Dr. gr. Üyesi): 1970 Kocaeli-Yuvacık doğumlu olup orta İZmit İHL ve Dokuz Eylül ni. İZmir İlahiyat Fakültesi mezunudur. Yüksek lisansını Sakarya ni. Sosyal Bilimler Enst.'de yapmıştır. Doktorasını Süleyman Demirel ni. Sosyal Bilimler Enst.'de yapmıştır. Halen Bartın ni. İslami İlimler Fakültesinde fıkıh alanında oğretim yelięi görevine devam etmektedir.

Nevzat Bakırcı (Dr. ęrencisi): 1989 Kastamonu-Merkez doğumlu olup Kastamonu İHL ve Dokuz Eylül ni. İZmir İlahiyat Fakültesi mezunudur. MEB. Bünyesinde Bartın İlinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ğretmenliği yapmaktadır. Yüksek Lisansını Bartın ni. Sosyal Bilimler Enst.'de yapmıştır. Halen Karabük ni. Sosyal Bilimler Enst.'de Fıkıh alanında doktora-sına devam etmektedir.

Editör Hakkında Bilgi:

Ömer Faruk Habergetiren (Doç. Dr.): Karabük Üniversitesi İslam İlimler Fakültesinde ğretim yelięine devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	5
KISALTMALAR	9
ÖNSÖZ	11

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu	15
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	15
3. Araştırmanın Yöntemi	15

BİRİNCİ BÖLÜM

BÂLİZÂDE MUSTAFA EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Bâlizâde Mustafa Efendi'nin Hayatı	17
1.2. Bâlizâde Mustafa Efendi'nin Eserleri	22
1.2.1. Mizânü'l-Amel (Fetevâ)	22
1.2.2. Es-Seyfû'l-meslûl fi şer'i'r-Resûl	23
1.2.3. el-Ahkâmü's-şamediyye fi's-şer'i'ati'l-Muhammediyye	23
1.2.4. el-Ferâ'id fi hâlli'l-mesâ'il ve'l-fevâ'id (ve'l-çavâ'id)	23
1.2.5. Hâşiyetü Bâlizâde 'alâ Hâşiyeti Sa'dî Çelebî	24
1.2.6. Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Miftâh	24
1.2.7. Hâşiye 'alâ Hâşiyeti's-Sa'dî 'ale'l-Beyzâvî	24
1.2.8. Risâle fîmâ revâhu Ebû Eyyûb el-Enşârî	25
1.2.9. Şerhu Kaşîdeti'l-Münferice	25
1.2.10. Fetvalar	25
1.2.11. Kayıtlarda Bâlizâde Mustafa Efendi'ye Atfedildiği Halde O'nun Olmayan Eserler	26
1.3. Şeyhülislam Bâlizâde Mustafa Efendi'nin İftâ Usûlü	26

1.4. Bâlizâde Mustafa Efendi'nin Fetvalarıyla Kanun Arasındaki Uyumluluk.....	31
1.5. Osmanlı Fetva Te'lifâtının Özellikleri.....	32
1.6. Fetvanın Temel Özellikleri.....	35
1.7. Fetvanın Şekli Yapısı.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

XVII. ASIR OSMANLI SİYASİ, İKTİSADİ, SOSYAL HAYATI VE HUKÛKÎ DURUM

2.1. XVII. Yüzyıl Osmanlı'sında Siyasi Durum.....	46
2.2. İktisadi ve Sosyal Durum.....	54
2.2.1. İktisadi Durum.....	54
2.2.2. Sosyal Yapı ve Sorunlar.....	66
2.2.2.1. Koçi Bey ve Osmanlı'da Sorunlar.....	66
2.2.2.2. Nüfus.....	69
2.2.2.3. Sosyal Tabakalaşma.....	70
2.2.2.4. Aile.....	71
2.2.2.5. Mali Yapı, Hazine Yönetimi ve Merkez Maliyesi.....	75
2.2.2.6. Timar Sistemi.....	77
2.2.2.7. İltizam ve İkta Sistemi.....	82
2.2.2.8. Vakıf Sistemi ve Para Vakıfları.....	88
2.2.2.9. Para ve Finansman Sistemi.....	94
2.2.2.10. Üretim Yapısı.....	95
2.2.2.11. Ticari Yapı ve Ulaşım.....	96
2.2.2.12. Esnaf Birlikleri ve Narh Sistemi.....	98
2.2.2.13. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Sistemleri.....	112
2.2.2.14. Yerleşikler ve Göçmenler.....	113
2.2.2.15. Anadolu'da İsyanların Toplumsal Yapıya Yansıması.....	114
2.2.2.16. Farklı Unsurlarla Birlikte Yaşama.....	118
2.2.2.17. Rüşvet, Afyon, İçki ve Yöneticiler.....	119
2.2.2.18. Tütün Yasağı ve Kahvehanelerin Kapatılması.....	122

2.2.2.19. Kadızâdeliler-Sivâsîler Meselesi	126
2.2.2.20. Dinin-Devletin Üstünlüğü ve Siyaseten Katiller	131
2.2.2.21. Tarikatlar	138
2.2.3. Hukuki Durum	141
2.2.3.1. Osmanlı'da Resmî Mezhep	141
2.2.3.2. Osmanlı'da Fetva	142
2.2.3.2.1. Fetva Kavramı ve Fetva-Kazâ İlişkisi	142
2.2.3.2.1.1. Şeyhülislâmlık	144
2.2.3.3. Şeyhülislam Bâlizâde Mustafa Efendi'nin İftâ Usûlü ...	145
2.2.3.4. Bâlizâde Mustafa Efendi'nin Fetvalarıyla Kanun Arasındaki Uyumluluk	146
2.2.4. Osmanlı Yargı Teşkilatı	147
2.2.4.1. Mahkemeler	147
2.2.4.2. Kadıların Görevleri	148
2.2.4.3. Kadıların Yardımcıları.....	149

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XVII. ASIR OSMANLI SOSYAL HAYATI

3.1. İbâdât (İbâdetler)	151
3.2. Münâkehât/Nikahlanma (Kitâbü'n-Nikâh)	160
3.3. Vekillik (Kitâbü'l-Vekâlet)	170
3.4. Vasiyetler (Kitâbü'l-Vesâya)	173
3.5. Süt Emzirme (Kitâbü'r-Radâ')	180
3.6. Boşama ve Boşanma (Kitâbü't-Talâk).....	180
3.7. Köle ve Cârîyelerin Hürriyete Kavuşturulması (Kitâbü'l-l'tâk)	192
3.8. Kaçak Köle (Kitâbü'l-Âbık)	197
3.9. Yeminler ve Nezirler (Kitâbü'l-Eymân)	198
3.10. Had ve Ta'zir (Kitâbü'l-Hudûd ve't-Ta'zir)	203
3.11. Hırsızlık (Kitâbü's-Serika)	209
3.12. Ön Alım Hakkı (Kitâbü'ş-Şüf'a)	211
3.13. Emanet Mal (Kitâbü'l-Vedîa)	214
3.14. Hayatta Olup Olmadığı Bilinmeyen Kimse (Kitâbü'l-Mefkûd)	218

3.15. Mudârebe (Kitâbü'l-Mudârebe).....	219
3.16. Vakıflar (Kitâbü'l-Vakf)	221
3.17. Miras (Kitabü'l-Ferâiz)	230
3.18. Bey' Akdi (Kitâbü'l-Buyû')	236
3.19. Kirâ (Kitâbü'l-İcâre).....	255
3.20. Borçlanmalar (Kitâbü'l-Müdâyenât)	262
3.21. Kefâlet (Kitâbü'l-Kefâle)	271
3.22. Rehin Tutma (Kitâbü'r-Rehn).....	275
3.23. Gasp (Kitâbü'l-Gasp).....	281
3.24. Hibe (Kitâbü'l-Hibe)	287
3.25. Kazâ (Yargı) (Kitâbü'l-Kazâ).....	290
3.26. Civâr (Komşuluk) ve Çevre Hukuku (Kitâbü'l-Hiftân)	304
3.7. İtiraf Etme (Kitabü'l-İkrar).....	316
3.28. Zorlama (Kitabü'l-İkrah)	321
3.29. Diyetler ve 'Akileler (Kitabü'd-Diyat ve'l-Me'âkıl).....	327
3.30. Şâhitlik (Kitâbü'ş-Şehâde)	338
3.31. Cinâyetler (Kitâbü'l-Cinâyât).....	349
3.32. Kitâbü'l-Kerâhiyyât	355
SONUÇ.....	367
KAYNAKÇA.....	371
EK-1: Esere Esas Fetvaların Orijinal Kopyası (Numaralandırma Tarafımızca Yapılmıştır).....	397
EK-2: Eserin Ön Kapağındaki Bâlizâde'nin Bir Fetva Örneği	407
EK-3: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayımlı Osmanlı Arşivi'nde Şeyhülislam Fetvaları Kitabında Bir Fetva Örneği	408

KISALTMALAR

C.C	: Celle Celâlühü / Şâni büyüktür.
S.A.S.	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem /Övgü, Dua ve Selam O'nun Üzerine Olsun!
r.a	: Radıyallâhu Anh / Allah ondan razı olsun!
Rh.a	: Rahmetullahi aleyh /Allah'ın rahmeti onun üzerine ol- sun!
Bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
h.	: Hicri
m.	: Miladi
thk.	: Tahkik eden
çev.	: Çevire, tercüme eden
haz.	: Hazırlayan
sad.	: Sadeleştiren
nşr.	: Neşreden
b.y.	: Basım yeri yok
y,y.	: Yayın yeri yok
ts.	: Tarihsiz
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
1a	: Yazma eserin yaprağının/varağının a yüzü
1b	: Yazma eserin yaprağının/varağının b yüzü

ÖNSÖZ

Allâh'a (C.C) hamd ve Rasûlü'ne salât ve selâm olsun! O Allah ki Elçisini bize aramızdaki ihtilafları çözsün diye gönderdi. İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslümanlar, karşılaştıkları sorunlara dinin sınırları içerisinde çözümler aramışlardır. Sorunları çözemediklerinde durumu Hz. Peygamber'e (S.A.S) götürmüşlerdir. Hz. Peygamber'in vefatından itibaren sahabe, karşılaşılan sorunlara Kur'an ve sünnetten çözümler aramışlar, çözüm bulamadıklarında ise içtihadı başvurmuşlardır. Sahabenin içtihadı başvurmasında Mu'az b. Cebel'in Yemen'e vali olarak gönderilmesi sırasında Hz. Peygamberle arasında geçen diyalog etkili olmuştur. Bu diyalogda Hz. Peygamber Mu'az'a karşılaştığı bir sorunda nasıl hüküm vereceğini sormuş, Mu'az da Kur'an'a başvuracağını söylemiş, Hz. Peygamber Kur'an'da çözüm bulamadığında ne yapacağını sormuş O da sünnete başvuracağını söylemiştir. Yine Hz. Peygamber sünnette de sorunun çözümü yoksa ne yapacağını sorduğunda içtihat edeceğini söylemiş bu durum karşısında Hz. Peygamber Mu'az'ın cevabına sevinmiştir.

Dört halife döneminde İslam devletinin sınırlarının genişlemesi sonucunda İslamiyet Arap Yarımadası'nın dışına çıkmış sorunlar ve problemler de doğal olarak artmıştır. Yine bu dönemde sorunlara çözümler bulmada Kur'an ve sünnet başrolde yer almıştır. Bunlara ek olarak sahabe görüşüne de başvurulmuştur.

Abbasiler döneminde, Talas Savaşı'yla birlikte Türklerin İslamiyet'i tanıma olanağı daha da artmıştır. Bu dönemde İslamiyet, Türkler arasında iyice yayılmış, büyük topluluklar halinde Müslüman olmuşlardır. Özellikle Osmanlı Devleti'nde Türkler, üç kıtada uzun yıllar İslam'ın sancaktarlığını yapmışlardır.

Osmanlının bu denli güçlü olmasında kurumlarının sistemli bir yapıya sahip olması etkili olmuştur. Bu kurumlardan birisi de ilmiye teşkilatıdır. Burada devletin eğitim politikası ve dini yapısı ile ilgili konular görüşülürdü. Bu kurumun başında da şeyhülislam yer almaktadır. Şeyhülislam, Osmanlı'da sadrazamdan sonra gelen devlet adamıdır. Bulunduğu konumdan dolayı önemli yetkilere sahiptir. Osmanlı tarihinde yüz yetmiş altı şeyhülislam görev yapmıştır. Biz bu çalışmamızda Osmanlı'nın elli birinci şeyhülislamlığını yapan Bâlîzâde Mustafa Efendi'yi ele alacağız.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bâlîzâde Mustafa Efendi'nin hayatı ve eserlerini inceleyeceğiz. İkinci bölümde, Bâlîzâde Mustafa Efendi'nin Fetvalarının şekillendiği 17. Yüzyılda Osmanlı'sının siyasi, iktisadî, sosyal ve hukukî durumunu ele alacağız. Üçüncü bölümde ise Şeyhülislam Bâlîzâde Mustafa Efendi'nin fetvalarını ana konularına göre tasnif edeceğiz.

Öncelikle fetvalar, numaralandırılarak latinize edilmiş sonra da konularına göre tasnif edilmiştir. Fetvalar, asır farkı gözetilmeksizin klasik-modern kaynaklardan elde edilen bilgilerle açıklanmıştır. Özellikle ikinci bölümün yazımında Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşiv Dairesi belgelerinden yararlanılmıştır. İki Türkçe fetvası el yazmaların dışındaki modern dönemde yazılan kitaplardan kitaba katılmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa koleksiyonu numara 944'te kayıtlı "Bâlîzade Mustafa Efendi'nin Elden Verdiği Fetvalar" esas alınarak 140 fetva kitapları geleneğinin meşhur başlıklarına göre tasnif edilmiştir. Zaman zaman bazı kavramların anlaşılmasında diğer fetva kitaplarına müracaat edilmiştir. Dipnotta bunlar da belirtilmiştir. İlk bölümün sonunda klasik bir fetvanın şekilsel özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Fetvalar orijinal yazılışlarına göre transkripsiyonel latinize edilmişlerdir.

140 + 2 =142 fetvânın, 1. 7'si ibâdetle, 2. 7'si nikâhla, 3. 3'ü vekâletle, 4. 7'si vasiyetle, 5. 1'i rada'/süt emzirmeyle, 6. 16'i

talak/boşamayla, 7. 6'si 'atak/köle âzâd etmeyle, 8. 1'i âbık/kaçan köleyle, 9. 4'ü yeminlerle, 10. 4'ü hadd ve ta'zirlerle, 11. 2'si hırsızlık/serikayla, 12. 2'si ön alım hakkı/şuf'ayla, 13. 4'ü vedi'ayla, 14.1'i mefkûd/gâib şahısla, 15. 1'i mudârebe ile, 16. 7'si vakıfla, 17. 2'si ferâiz/miras hukukuyla, 18. 14'ü bey'akdi/alım-satımla, 19. 4'ü icâre/kiralamayla, 20. 5'i müdâyenât/alacak-verecek ilişkileri, 21. 1'i kefâletle, 22. 5'i rehinle, 23. 2'si gasp ve itlafı, 24. 3'ü hibeyle, 25.9'u kazâ/yargılamayla, 26. 3'ü civar/komşuluk hukukuyla/hâtânla, 27. 2'si ikrarla, 28. 1'i ikrahla, 29. 4'ü diyet ve 'akileyle, 30. 4'ü şahitlik/tanıklıkla, 31. 2'si cinayetlerle, 32. 2'si Kerâhiye ile ilgilidir.

Şeyhülislam Bâlîzâde Mustafa Efendi'nin fetvalarında Hanefi mezhebine bağlı kaldığı tespit edilmiştir. Hanefi mezhebi içinde de sadece bir imama bağlı kalınmadığı genel olarak Ebu Hanife'nin öğrencileri İmam Muhammed ile İmam Ebu Yusuf'un görüşüne de başvurduğu görülmüştür. Bazen hakkında "muteber fıkıh kitaplarında rivayet var." şeklindeki sorulara "o rivayet-i mehcûredir." diye cevap vererek ilk dönem Zahiru'r-rivâye kitaplarından sonraki dönemlerdeki kitaplarda bulunan bazı rivayetleri/nakilleri terk ederek başka görüşle fetva vermiştir.

Bu çalışmayı seçmemizi sağlayan Doç. Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN Hocamıza, Osmanlıca metinlerin okunmasında emeği geçen öğretmen Erdem KALAYCI'ya, imla yönünden tasihine yardımcı olan Dr. Muharrem YILDIZ'a teşekkür ederiz. Yine yoğun çalışmamız nedeniyle yeterince belki vakit ayıramadığımız eşlerimize de teşekkür ederiz. Rabbimize bize bu çalışmayı tamamlamayı nasip ettiği için de çok şükrederiz.

21.12.2022

Muhammet Abdülmecit KARAASLAN

Nevzat BAKIRCI

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin elli birinci şeyhülislamlığını yapan Bâlızâde Mustafa Efendi'nin hayatı, eserleri ve vermiş olduğu fetvalar incelenecektir.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın öncelikli amacı Osmanlı Devleti'nde şeyhülislamlık makamına ulaşmış bir kişinin fetvalarını günümüze taşıyarak ilgililerin istifadesine sunmaktır. Bir diğer amacımız ise o dönemde karşılaşılan sorunlara ne şekilde çözüm üretildiğini tespit etmektir. Aynı zamanda fetvaların Hanefi mezhebine bağlı kalınarak verilmiş olması bu mezhebin Anadolu coğrafyasında kalıcı bir yer edinmesine katkı sağladığını da bizlere göstermektedir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz, içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Bâlızâde Mustafa Efendi'nin fetvalarının gerekçelerini açıklarken klasik İslam hukuku eserlerinden özellikle Serahsî'nin *Mebûsât*'una, İbn Âbidîn'in *Reddül-muhtâr*'ına, Kâsânî'nin *Bedâ'î'u's-sanâ'î*'sine müracaat edilmiştir. Bunlardan başka günümüz İslam hukuku eserlerine de başvurulmuştur. İnanç sahibi bir kişiden beklenen hayatını dinin çizmiş olduğu sınırlar içerisinde yaşayarak idame ettirmesidir. Her birey, dini hükümleri anlamada ana ve tali kaynaklara müracaat edecek yeterlikte olamayacağı için karşılaştığı soruların cevabını o alanda mütehassıs bilginlerden öğrenecekti.

Osmanlıda şeyhülislamlık müessesesinde diğer görevlerin yanında halkın fikhî sorularına da cevaplar verilmiştir. Biz bu çalışmamızda

Osmanlı'da Şeyhülislamlık yapan Bâlîzâde Mustafa Efendi'nin hayatı, eserleri ve fetvalarını ele aldık. Özellikle aŐađıdaki soruları dikkate alarak cevaplar bulmaya gayret ettik:

Bâlîzâde Mustafa Efendi kimdir? Bâlîzâde Mustafa Efendi hangi dönemde Şeyhülislamlık yapmıştır? Bâlîzâde Mustafa Efendi'nin fetvaları hangi konuları kapsamaktadır ve toplamda kaÇ fetva vermiştir? Fetvaları hangi mezhebe bağlı kalarak vermiştir? Hanefi mezhebinde hangi imamların iŐtihatlarını tercih etmiştir? Verdiği fetvaların aÇıklamalı gerekçeleri nelerdir?

BİRİNCİ BÖLÜM

BÂLİZÂDE MUSTAFA

EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Bâlizâde Mustafa Efendi'nin Hayatı

Bâlizâde Mustafa Efendi aslen Kastamonuludur. Hanefi fakihlerindedir. Ne zaman doğduğu bilinmemekle beraber İstanbul'da doğmuştur. Bundan dolayı nisbesi, el-İstanbulî'dir.¹ Vefat tarihi genel olarak 1073/1662 kabul edilmekle birlikte Bursalı Mehmed Tahir Efendi Osmanlı Müellifleri kitabında 1069/1658'da vefat ettiğini belirtmektedir. Kendisi 16. yüzyılın son çeyreği ile 17. yüzyılın birinci ve ikinci yarısında yaşamıştır. 16. yüzyılda İstanbul'da yaşayan Mustafa b. Bâli ve O'nun oğlu Kadı Bâlizâde Mustafa ile karıştırılmamalıdır.² Müellifimizden başka kaynaklardaki bu ikinci kişi Kadı Bâlizâde Mustafa, İstanbul kadılığı da yapmış olan Mustafa b. Bâli Efendi'nin mahdumu olan Mustafa Efendi'dir. Onun hakkında Sicilli Osmanî'de: "Kadı Mustafa Efendi: Bâli Efendinin mahdumudur. Müderris, Halep, Mısır, Edirne Mollası oldu. 1024/1615 Rebiyülevvelinde İstanbul Kadısı olup 1026/1617 Safer'inde azlolundu. 1027/1618 Muharrem'in 16'sında cây-ı muharrekeden irtihal eylemiştir. Eyüp'te Defterdar Camii'nde medfundur. Fuhûl-i ulemadan, edip, vakûr, sabûr, mutasaddık, ulûma

---

¹ Mehmet İpşirli - Eyyüp Said Kaya, "Mustafa Efendi, Bâlizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006). 14/294.

² Ramazan Sarıççek, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, "Mustafa b. Bâli (d. ?? - ö. ??) Kadı (Divan/Yazılı Edebiyat / 16. Yüzyıl / Anadolu-Osmanlı-Türkiye)" (Erişim 25 Ocak 2022); Ahmet Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2017), 307; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınevi, ts.), 1/289.

mutevaggıl³ idi.”⁴ Kısaca sırasıyla isimlerin tertibi şöyledir: Mustafa b. Bâli, Bâlîzâde Mustafa Efendi (Önceki Mustafa oğluna da Mustafa ismi koymuş demektir), Kadı Mustafa Bâlîzâde. Ramazan Sarıççek’in tespiti göre bu son kişi ile ikinci kişi aynı kimsedir. Ayrıntısını bizzat Ramazan Sarıççek’ten aktaracak olursak;

“Anlaşıldığı kadarıyla Bursa’lı Mehmed Tahir’de 1069/1658’de, Sicilli Osmanî ve Şakayık Zeyilleri’nde 1073/1662-3’te öldüğü söylenen müellifimiz Mustafa bin Bâlî aynı kişi olup aynı zamanda şeyhülislamlık da yapmıştır. İslâm Ansiklopedisi’ndeki Bâlî-zâde Mustafa da aynı şahıstır. Bu ansiklopedi maddesinde de bahsedildiği gibi bu şahıs müellifimiz Mustafa bin Bâlî değildir. Zira eserin telif tarihi ile bunların ölüm tarihleri tarihi gerçeklere uymamaktadır. Şöyle ki eser Zilhicce 983’te miladi 1576’da telif edilmiş, Şeyhülislâm Bâlîzâde ise 1073/1662’de vefat etmiştir. Eserini olgun bir yaşta, yani 30 yaşlarında, telif ettiğini düşünürsek müellif öldüğünde 120 yaşında olmalıdır. Bu da çok makul görünmemektedir. Ayrıca şeyhülislâm olan Bâlîzâde’nin eserlerindeki künyesi Mustafa b. Bâlî b. Süleyman el-İstambûlî’dir. Oysa müellifimizin eserindeki künyesi sadece Mustafa bin Bâlî’dir.”⁵ مصطفى بن بآلى بن سليمان بن يوسف

“Bütün bu bilgilerden sonra kaynaklarda adı geçen Bâlîzâde Mustafa ya da Mustafa bin Bâlî’nin şeyhülislâm olan Bâlîzâde olduğu müellifimiz olan Mustafa bin Bâlî olmadığı anlaşılmaktadır. Bâlî Efendinin mahdumu olarak adlandırılan şahsın ise ölüm tarihinin Mustafa bin Bâlî ile ilgili tarihi gerçeklere uygun olduğu görülmektedir. İsimleri arasındaki sadece ifade farkı vardır, anlam olarak aynıdır. Aynı adla başka tarihî bir

³ Bk. “(توغّل) i. (Ar. vuğûl “bir işte derinleşmek” ten tevağğul) Bir işle devamlı uğraşma, çok meşgul olma” dan ism-i fail. Kubbealtı Lügati, “Tevaggul Maddesi” (Erişim 21 Kasım 2022).

⁴ Ramazan Sarıççek, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “Mustafa b. Bâlî”; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, haz. Nuri Akbayer (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 4/527.

⁵ Ramazan Sarıççek, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, “Mustafa b. Bâlî” (Erişim 25 Ocak 2022).

şahsiyeti de tespit edilememiştir. Dolayısıyla kaynaklarda İstanbul kadılığı da yaptığı belirtilen ve 16 Muharrem 1027/1618'de yani 78 yaşında vefat eden bu ikinci zat olma ihtimali yüksektir. Buna göre Mustafa b. Bâlî, Bâlî Efendi'nin oğludur. 950/1543-44 tarihinde doğmuş ve medrese eğitimini tamamladıktan sonra müderris, Halep, Mısır, Edirne mollası, iki defa da Süleymaniye Medresesi müderrisi olmuştur. İlm-i Firâset üzerine olan eserini ise 983/1576'da 33 yaşında iken III. Murad (saltanatı-1574-1595) adına yazmıştır. 1024/1615 Rebîyülevvel'inde İstanbul kadısı olmuş Hicrî 1026 Safer'inde (Miladi 1617) de azlunmuş, Hicrî 1027 16 Muharrem'inde (13 Ocak 1618) ise 78 yaşında vefat etmiştir. Eyüp'te Defterdar Camii'nde medfundur. Değerli âlimlerden olup varlıklı, sabırlı, sadaka vermeyi ve ilimle uğraşmayı seven biri idi. Daha sonra geleceği gibi kaynaklarda Şeyhülislam Bâlizâde Mustafa'ya atfedilen üç eser işte bu birinci Mustafa b. Bâlî'ye aittir.”⁶ Şeyhülislam Bâlizâde Mustafa Efendi'nin babası Bali Efendi'nin ise eseri yoktur. Sofyalı Bali Efendi (ö. 960/1553) ile de bu şahısların alakası yoktur.⁷

Yazar, Şeyhülislam Bâlizâde Mustafa Efendi'nin de yer aldığı Türkçeye “Osmanlı Döneminde Şeyhülislamlık Kurumunun Tarihi” diye çevrilebilecek Arapça eserinde birçok bilgiyi ve isminde “Bâlî” olan kişileri birbirine karıştırmıştır.⁸ Aynı şekilde Bosnalı olup Malezya'da doktora-sını bitiren bir kişi, Şakirat'ın düştüğü hatalara düşmüş isminde ve baba isminde “Balî” olan 4 kişiyi ve eserlerini birbirine karıştırmıştır. Hatta bazıları arasında 70 yıldan fazla zaman da vardır. Hulul gibi bir takım sapkın görüş iddiasıyla idam edilen Bosnalı Hamza Balî adlı sufi şahsiyeti, Şeyhülislâm Bâlizâde Mustafa Efendi sanmıştır. Kendisiyle konuşup delilleri sununca en son “-Tamam Kastamonulu asıllı İstanbul'lu ama buranın ilim merkezlerine uğradığı için teberrüken Bosnalı dedik.”

⁶ Ramazan Sarıççek, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, “Mustafa b. Bâlî” (Erişim 25 Ocak 2022).

⁷ Mustafa Kara, “Bâlî Efendi, Sofyalı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/20-21.

⁸ Ahmed Sıdkî Şakirat, *Tarihu Müesseseti Şuyûhi'l-İslam fi 'ahdi'l-Osmâni* (Ürdün: Daru'l-Kindi, 1423/2002), 535-537.

diyerek konuyu kapatmıştır. Aslında Bâlîzâde'nin Bosna'ya uğradığına dair elimizde bir veri yoktur. Tabi bunda sufi Bosnalı Hamza Bali'nin zamanında Bosna ve civarında tasavvuf İslam'ını yayma çabaları, Boşnakların İslam'a girmesine etkili olmuştur. Güya onun hatırasını, ellerinde kendi dillerinde güvenilir bir kaynak olmaması hasebiyle Mustafa b. Bali'ye atfetmişlerdir. Bir tür rol çalmışlardır.⁹

Şeyhülislam Bâlîzâde Mustafa Efendi'nin künyesi eserlerinde “Mustafa b. Bâlî b. Süleyman el-İstanbûlî” olarak yer almaktadır.¹⁰ Babası bir mahalle imamı olan Bâlî Efendi'dir.¹¹ Dedesinin ismi Süleyman'dır.¹² İlk eğitimini babasından almakla beraber medrese eğitimini Şeyhülislâm Hocaâzâde Mehmet Efendi'den alarak mülazım¹³ olmuştur.¹⁴ Bundan sonraki süreçte birçok medresede müderrislik yapmıştır. İlk olarak İstanbul'da bulunan Sitti Hatun Medresesinde, daha sonra aynı şehirde bulunan Mesih Paşa, İbrahim Paşa, Atîk Osman Paşa, Ayşe Sultan, Sahn-ı Seman medreselerinde müderrislik yapmış olup bu medreselerin dışında Edirne'de bulunan Sultan Bâyezid medresesinde de müderrislik yapmıştır.¹⁵

⁹ Emir Enver Demir, *Osmanlı Şeyhülislamı Mustafa b. Bâlî b. Süleyman b. Yusuf eş-Şehîr bi-Bâlîzâde- Bosnevi'nin Mizanu'l-Feteva'sı,-Nikah-Rada'Monuları Arası Tahkik, Karyılaştırma Tahrîç ve Hanefî Usul ve Furu' Meseleleri* (Malezya: Cami'atu'l-Medinetu'l-'Ale-miyye, İslami ilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2014).

¹⁰ İpşirli - Kaya, “Mustafa Efendi, Bâlîzâde”, 14/294.

¹¹ Topal Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l-meşâyih ma'a zeyl* (İstanbul: y.y., ts.), 67; Serap Menteş, *Ahmet Rifat'ın Devhatü'l-Meşâyih Ma'a Zeyl'i (Metin-İnceleme)* (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 142; Seyit Ali Kahraman vd., *İlmîyye Sâlnâmesi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1998), 386; Ehli Sünnet Büyükleri, “Bâlî-Zâde Mustafa Efendi” (Erişim 25 Ocak 2022); Ramazan Sarıççek, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, “Risâle-i Kıyâset-i Firâset” (Erişim 25 Ocak 2022).

¹² Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 307.

¹³ Bk. Mülazım: Önceleri okuma, yazma ve gerekli eğitimi alıp medreseden mezun olup maaşa başlayan öğrencilere denirdi. Tanzimattan sonra medreseden mezun olup maaşa geçemeyen yeni öğrencilere dendi. Yine bir askeri terim olarak teğmen anlamında kullanılırdı. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2. Basım, 1971), 2/611-612.

¹⁴ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 307; İpşirli - Kaya, “Mustafa Efendi, Bâlîzâde”, 31/294.

¹⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 307; İpşirli - Kaya, “Mustafa Efendi, Bâlîzâde”, 31/294.

SONUÇ

Fetva din alanında yetkin olan kişinin sorulan soruya yazılı veya sözlü olarak cevap vermesidir. Fetva faaliyeti İslam'ın ilk dönemlerinden günümüze kadar gelmiş olup kıyamete kadarda devam edecektir. İnsan dünya hayatında var olduğu sürece sorunlar ve problemler bitmeyecek bu sorunlara dini cevaplar arama gayreti de beraberinde gelecektir. Hz. Peygamberin nübüvveti döneminde sahabeler bir sorunla karşılaştıklarında bu sorunun çözümünü bulamazlarsa Hz. Peygamber'e başvuruyorlardı. Hz. Peygamber de vahyin doğrultusunda sorunu çözüme kavuşturuyordu. Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslam devletinin sınırlarının genişlemesi neticesinde sorunlar artmıştır. Bu sorunlara çözümler üretmek için sahabe ve sonraki din bilginleri Kur'an'ın ışığından, Hz. Peygamberin örnek sünnetinden hareket ederek bu problemleri çözüme kavuşturmuşlar böylece fıkıh eserleri ve fetva külliyatı meydana gelmiştir.

Osmanlı dönemi Türk tarihi açısından ne kadar önemliyle İslam tarihi içinde o denli önemlidir. Çünkü Osmanlı şer'i hukuku benimsemiş bir devlettir. Hâkimiyet sürdüğü üç kıtada da bu hukuku uygulamıştır. Osmanlı halkın dini sorunlarını çözüme kavuşturmak ve halkın dini ihtiyaçlarını sağlam yoldan öğrenmesini sağlamak için şeyhülislamlık müessesesi önemli bir rol üstlenmiştir. Biz çalışmamızda on yedinci yüzyıl şeyhülislamlarından Osmanlı'nın on yedinci şeyhülislamı Bâlîzâde Mustafa Efendi'nin hayatını, eserlerini, yaşadığı yüzyılın siyasi, iktisadi, sosyal ve hukuki durumunu ve vermiş olduğu fetvaları inceledik.

Bâlîzâde Mustafa Efendi altı buçuk ay kadar şeyhülislamlık makamında kalmıştır. Bâlîzâde Mustafa Efendi, Bali Efendi adındaki bir

mahalle imamının oğludur. Kendisiyle benzeri adlara sahip Mustafa b. Bali, Kadı Bâlîzâde Sofyalı Bali Efendi gibi zatlarla karıştırılmamalıdır. Kendisinin dokuz eseri olup kalan üç eser ona ait değildir.

Bâlîzâde Mustafa Efendi'nin yaşadığı ve görev yaptığı yüzyıl, Osmanlının duraklama dönemine girdiği dönemdir. Bu dönemde on bir padişah başa gelmiştir. Birtakım zaferlerin yanısıra Viyana bozgunu da bu asırda yaşanmıştır. Ama hala devletin kara ve denizlerde hakim otorite olmaya devam ettiği bir yüzyıldır. Özellikle batının silah teknolojilerinde ileri gitmesi, iktisadi sahada batından gelen gümüş paraların Osmanlı akçesinin ayarını bozması, iltizam ve timar sisteminin bozulması, celali isyanları, balkanlardaki ülkelerin bağımsızlık talepleri vb. hususlar Osmanlı'nın önceki yüzyıllara göre siyasi gücünü nispeten yitirmesine sebep olmuştur. Ama yine de büyük bir güçtür. Mehmet Genç'in tabiriyle Osmanlının ilerlemesi 387 yıl, ana vatana gerilemesi 234 yıl sürmüş, gerilemenin bir o kadar yavaş olması da muazzam bir başarı sayılır.

Rüşvet, iltimas, timar ve iltizam sisteminin ıslahı gibi konularda Koçi Bey devrin padişahına gerekli uyarıları yapmıştır. Yine bu dönemde içkinin yasaklanması, kahvehanelerin kapatılması gibi konularla da devrin padişahlarını mücadele ettiklerini görüyoruz. Ulema da buna paralel olarak tütün ve kahvenin hükmü hususunda risaleler yazdıkları görülüyor.

Osmanlıda nüfus, 12-13 milyon kadardı aile başına düşen ortalama çocuk sayısı 2-3 civarındaydı. Bunda salgın hastalıklar, değişen soğuk iklim şartlarının etkin olduğu düşünülmektedir. Sosyal tabakalaşma olarak yönetenler/askeri zümre ve reaya olmak üzere iki sınıf olmakla beraber ilmiye sınıfı askeri zümre içinde mütalaa edilirdi. Çünkü gelirini, maaşını timar kesiminden, hazineden veya vakıflarda alırdı. Reaya da esnaf kesimini oluşturan yerleşik şehirliler ve köylüler ve göçebe yarı yerleşik aşiretlerden oluşurdu. Hukuken hür ve köle ayrımı şeklinde bir tabakalaşma da vardı.

Vakıf sistemi çok çeşitliydi; vakıfların işlerliğini arttırmak, esnafın bir tür finans ihtiyacını gidermek için bugünkü bankalara benzer para vakıfları ihdas edilmişti. Bu muamele, İmam Züfer'in menkullerin vakfına paranın da dahil edilmesi içtihadına dayanıyordu ve bey-i îne veya muamele olarak isimlendiriliyordu.

Üretim yapısı olarak her bölge öncelikle kendisine yetebilecek şekilde tasarlanmıştı. Ulaşım imkanları kısıtlıydı. Artarsa ürünler limanlar üzerinden iç ve dış piyasalara aktarılırdı. Üretilen ürünler esnaf teşkilatı düzeni ile kalitesiyle ve devletin fiyat istikrarı politikası ile bir denetim altındaydı. Ayrıca esnaf fütüvvet ahlakı üzere birbirini de madden manen destekliyordu. Üretilen mallara, fiyat tahdidi için narh koyuluyordu. Karaborsa/ihtikar yapanlar sıkı bir takibat ve ceza sistemiyle karşı karşıyaydı.

Emek piyasası devletin kontrolü altında olup hürler, köleler, esnaf ve esnaf olmayan sıkı bir iş disiplinine tabiydi. Ücretlerin yüksek olması zamanla hür istihdamı yerine nispeten köle istihdamının daha elverişli olmasını netice vermiştir. Köylünün sosyal güvelik aracı avarız vakıfları idi. Ayrıca esnafın da esnaf sandığı vardı.

17. yüzyıl olaylarından biri de Kadızâdeliler ve Sivâsîler meselesi olup Kadızâdeliler yüzeysel bakış açılarıyla bidatlere karşı çıkma adına birtakım yenilikleri inkar, tarikatları kabul etmeme, zamanla sarayı da etkileri altına alma gibi özellikler gösteriyorlardı. Oysa padişahlar birtakım sınırlandırmalar yapsa da baştan beri tarikatlara yaklaşımları olumluydu. Abdülmecid Sivasî adındaki halveti şeyhi ile Kadızade Mehmed Efendi arasında ilk önce başlayan bu tartışma daha sonra birçok vaizin eklenmesi ile tahammül sınırlarını aştı.

Yine bu dönemde tarikatlerin toplumdaki çok önemli işlevinin yanında bazen itikadi yönden sapmaların da gösterilmesi üzerine birtakım siyaseten katiller de yaşanmış birtakım ileri gelenler idam cezasına çarptırılmıştır.

Şeyhülislam ulemanın reisi konumundadır. Ulema müderrislik yapmanın yanında Müfti ve kadı da olabilirdi. 16. Yüzyılın sonunda

Şeyhülislamlık müftü ve kadıların tayininde de etkin rol oynamıştır. Ayrıca kazaskerlik denilen askeri yargı makamı da vardır. Şeyhülislamlar önceleri devlet protokolünde bazı durumlarda kazaskerlerin bile gerisinde iken 16. Yüzyılın sonlarına doğru daha öne geçmişlerdir.

Osmanlı'da mahkemeler adliye teşkilatının altındadır. Kadılık görevi süresi sınırlı bir görevdir. Görev süresi ise atamaya yetkili devlet başkanının takdirine bağlıdır. 16. yüzyılda bu süre üç yıl olarak belirlenmiş daha sonra iki yıla indirilmiştir. 17. yüzyılın sonlarından itibaren de bir yıl olarak belirlenmiştir. Kadı yardımcısı konumunda naib denen kişiler vardır.

Şeyhülislam Bâlîzâde Mustafa Efendi'ye ibadet, muamelat ve ukûbât alanından yani İslam hukukunun her alanından sorular yöneltilmiştir. Bu sorulara bazen “-olur, -olmaz” şeklinde kısa cevaplar vermiş, bazen de uzun açıklamalar yapmıştır. Biz yapmış olduğu kısa açıklamaların arka planını yani İslam hukukunda hangi gerekçeye dayandığını tespit etmeye çalıştık. Fetvalarda gerçek isimler yerine Zeyd, ‘Amr, Halid, Hind gibi isimler kullanılmıştır. İncelemeye esas aldığımız nüsha Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, numara 844, varak 96^b-108^b'dir.

Bâlîzâde Mustafa Efendi'nin vermiş olduğu fetvalar bab başlıkları altında verilmemiş, karışık halde verilmiştir. Biz fetvaları konularına göre bablara ayırdık ve buna göre düzenledik. En fazla soru gelen alanlar boşanma, buyû', yargılama (kaza)'dır. En az soru gelen alanlar ise süt emzirme, kaçak kölenin durumu, mefkûd, mudarebe, kefalet, hitan, cinayetler ve kerâhiyyat ile ilgilidir.

Bâlîzâde Mustafa Efendi fetvalarını Hanefi mezhebine bağlı kalarak vermiştir. Hanefi mezhebinde de sadece Ebu Hanife'nin görüşlerini almamış İmam Muhammed, Ebu Yusuf'un görüşlerine de başvurmuştur. Bazı konuları açıklarken imamların birleştiği ayrıldığı noktalara da işaret etmiştir.

KAYNAKÇA

- KUR'ÂN-I KERÎM MEÂLÎ. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.
- HADİS KAYNAKLARI. Mevsu'atu's-Sünne el-Kütübü's-Sünne ve Şuruhuha. Buhâri, Müslim, Ebû Davûd, Tirmizî, Neseî, İbn Mâce, Muvatta, Dârimî, Ahmed b. Hanbel. İstanbul, Daru Sahnûn-Çağrı Yayınları, 1992.
- ABDÜLAZİZ EL-BUHARÎ, Alaüddin Abdülazîz b. Ahmed. Keşfü'l-esrar fi şerhi usuli'l-Pezdevi. haz. Hasan Hilmi Rizevi. İstanbul: Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1890/1307.
- ABDULMÜNGİM, Muhammed Abdurrahmân. *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-elfâzi'l-fikhiyye*. 3 Cilt. Kahire-Kazablanka: Daru'l-Fağile/Daru'l-İ'tişam, 1419/1999.
- ABDÜRREZZÂK es-SAN'ÂNÎ, Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nâfi'el-Himyerî. *el-Muşannef fi'l-ğadîs*. Şamile E-Kitap Nüshası.
- ACAR, Dilek. “Turizmin Tarihî Kökenleri – IV”. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi* 32/2 (2021), 294-303. <https://doi.org/10.17123/atad.1024328>
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2084019>
- ACAR, H. İbrahim. “İddet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/466-471. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- ACAR, H. İbrahim. “Talâk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- AFYONCU, Erhan - Ahıskalı, Recep. “Kâtip”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/53-55. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- AFYONCU, Erhan. *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016.
- AFYONCU, Erhan. “Sipahi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/256-258. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- AKDAĞ, Mustafa. “Celâli İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 2-3 (Ankara 1966), 1-49.

Kaynakça

- AKDAĞ, Mustafa. *Türk Halkının Dirlik Düzenlik Kavgası “Celali İsyanları”*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1975.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet. “Ebüssüüd Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/365-371. İstanbul: TDV Yayınları, 1994,
- AKGÜNDÜZ, Ahmet. “İ'lâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/72-73. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet. *Şeyhülislâm Ebüssüüd Efendi Fetvâları*. İstanbul: OSAY Yayınları, 2018.
- AKTAN, Hamza. “Âkile”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/248-249. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- AKTAN, Hamza. “İstîlâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/361-362. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- AKTAN, Hamza. “Kısmet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/496-498. Ankara: TDV Yayınları, 2002, 25/497.
- AKÜN, Ömer Faruk. “Koçi Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/143-148. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- ALİ HAYDAR EFENDİ. *Dürerül-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*. 4 Cilt. çev. Raşit Gündoğdu - Osman Erdem. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2017.
- ALGÜL Ayşe Betül – HABERGETİREN, Ömer Faruk. “Hz. Peygamber Dönemi Mehir Miktarları ve Günümüzdeki Karşılıkları”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (30 Aralık 2019), 209-219.
- ALMAANY, Arapça Sözlükler Sitesi, *Lisanu'l-Arab Sözlüğü*, *havaṭa-Hitân md.*
- ALİ SEYYİD HASAN. *el-Ahkâmü'l-hâşşa bi'l-mefkûd*. Kahire: Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1984.
- ANSAY, Sabri Şakir. *Hukuk tarihinde İslam Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2002.
- APAYDIN, H. Yunus. “Fesad”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/417-421. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- APAYDIN, H. Yunus. “Velâyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/15-19. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- APAYDIN, H. Yunus. “Galat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/297-300. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

- APAYDIN, H. Yunus. “Şahit”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/278-283. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- APAYDIN, H. Yunus. *İslam Hukuk Usulü*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2. Basım, 2016.
- ARI, Abdüsselam. “Vasiyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/552-555. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- ARK, Ümmühan. *İslam Hukuk Usulünde Hüküm İstinbâtı Gazali ve İbn Rüşd Örneği*. Çanakkale, Paradigma Akademi Yayınları, 2021.
- ARNAKİS, G. Georgiades. “Futuwwa Traditions in the Ottoman Empire: Akhis. Bektashi Dervishes and Craftmen”. *Journal of Near East Studies* 12/4 (Eylül 1953).
- ARSLAN, Emine. “Nüküllü Fetva Mecmuaları ve Mehmed Fıkhî el-Aynî'nin Ec-vibetü'l-kâniya'da 'an es'ileti'l-vakı'a Adlı Eserinin Bunlar Arasındaki Yeri” (İstanbul; Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010).
- ASLAN, Nasi. “Osmanlı Toplumunda Para Vakıflarının Kurumsallaşmasında Rol Oynayan Faktörler”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 1/2 (Aralık 1998), 93-119.
- ASLAN, Nasi. “Osmanlı Toplumunda Para Vakıflarının Kurumsallaşmasında Rol Oynayan Faktörler”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 1/2 (Aralık 1998), 93-119.
- ATAR, Fahrettin. “Haciz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/518-520. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- ATAR, Fahrettin. “Kâdi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/66-69. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- ATAR, Fahrettin. “Muhâlea”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/397-401. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- ATAR, Fahrettin. “Nikâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- ATAR, Fahrettin. “Mükâtebe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/530-532. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- ATAR, Fahrettin. *İslam Adliye Teşkilatı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2020.

Kaynakça

- ATAR, Fahrettin. *İslâm Yargılama Hukukunun Esasları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2019.
- ATAR, Fahrettin. "Tedbir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/258-259. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- ATAR, Fahrettin. "Sulh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/481-485. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- AYAR, Talip. "Osmanlı Devlet Teşkilatında Fetvâ Eminlerinin Görevleri". *Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (2012), 403-421.
- AYDIN, Mehmet Akif. *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1985.
- AYDIN, Mehmet Âkif - Muhammed Hamidullah. "Köle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/237-246. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- AYDIN, Mehmet Âkif. "Cuâle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/77-78. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- AYDIN, Mehmet Âkif. "Gasp". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/387-392. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- AYNÎ, Bedruddin. *'Umdu't-l-kârî şerhi sahihi'l-Buharî*. 25 Cilt. Şamile E-Kitap Nüshası. "Kabzedilen Hibe Babı", 20/146 (2061. Hadis).
- AYDIN, Hakkı. *Devletler ve İslam Hukukunda Deniz*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2008.
- İBN HACER, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *ed-Dirâye fi tahrici eḥâdîsi'l-Hidâye*. thk. Abdullah Haşim el-Yemânî. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, ts.
- BÂBERTÎ, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd. *el-İnâye 'ale'l-hidâye-Fethu'l-kadîr*'le. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- BÂLİZÂDE MUSTAFA EFENDİ, Bali b. Süleyman el-İstanbulî. *Fetevâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 844, 96b-108b.
- BÂLİZÂDE MUSTAFA EFENDİ, Bali b. Süleyman el-İstanbulî (ö. 1073/1662). *Ah-kamü's-Şemâdiye fi Şer'i'ati'l-Muhammediye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Murat Molla, 376, 1a-277b.
- BÂLİZÂDE MUSTAFA EFENDİ, Bali b. Süleyman el-İstanbulî. *el-Ehadisü'l-Mer-viya An Halid b. Zeyd*. İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddün Efendi, 801, 1a-67b.

- BÂLİZÂDE MUSTAFA EFENDİ, Bali b. Süleyman el-İstanbulî. *el-Ferâid fi Halli'l-Mesaili ve'l-Kavâid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1238; 1239, 1a-568b.
- BÂLİZÂDE MUSTAFA EFENDİ, Bali b. Süleyman el-İstanbulî. *el-Ferâid fi Halli'l-Mesaili ve'l-Kavâid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 515, 1a-567b.
- BÂLİZÂDE MUSTAFA EFENDİ, Bali b. Süleyman el-İstanbulî. *es-Seyfü'l-Meslûl fi Şer'i'r-Rasul*. İstanbul: Topkapı Kütüphanesi, Medine, 376, 1a-436b.
- BÂLİZÂDE MUSTAFA EFENDİ, Bali Bali b. Süleyman el-İstanbulî. *Haşiye ala Şerhi'l-Miftah li's-Seyyid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 2218, 1a-100b.
- BÂLİZÂDE MUSTAFA EFENDİ, Bali Bali b. Süleyman el-İstanbulî. *Haşiye ala Şerhi'l-Miftah li's-Seyyid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 1776, 1a-38b.
- BÂLİZÂDE MUSTAFA EFENDİ, Bali Bali b. Süleyman el-İstanbulî. *Hâşiyetü Bâlizâde ala Haşiyeti's-Sadi ala Envârî't-Tenzil*. İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddün Efendi, 302, 1a-333b.
- BÂLİZÂDE MUSTAFA EFENDİ, Bali b. Süleyman el-İstanbulî. *Mecme'u el-Hadis Bi Rivaye Ebî Eyyûb el-Ensari*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Efendi, Arabî, 2447, 1a-30b.
- BÂLİZÂDE MUSTAFA EFENDİ, Bali b. Süleyman el-İstanbulî. *Mizânü'l-amel (Fetvâ)*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, 675, 1a-700b.
- BÂLİZÂDE MUSTAFA EFENDİ, Bali b. Süleyman el-İstanbulî. *Mizânü'l-amel (Fetva)*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 944, 96a-108b.
- BÂLİZÂDE MUSTAFA EFENDİ, Bali b. Süleyman el-İstanbulî. *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Sa'di Çelebi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Murat Molla, 609.
- BÂLİZÂDE MUSTAFA EFENDİ, Bali b. Süleyman el-İstanbulî. *Şerhu'l-Kasideti'l Münferice*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 2749/3, 80b-90a.
- BARDAKOĞLU, Ali. "Ayıp". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/246-247. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- BARDAKOĞLU, Ali. "Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/13-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1992

Kaynakça

- BARDAKOĞLU, Ali. "İcâre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/379-388. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- BARDAKOĞLU, Ali. "Diyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/473-479. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- BARDAKOĞLU, Ali. "Ferâiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/362-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- BARDAKOĞLU, Ali. "Hırsızlık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/384-396. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- BARDAKOĞLU, Ali. "Hibe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/421-426. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- BARDAKOĞLU, Ali. "İcbar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/408-410. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- BARDAKOĞLU, Ali. "İkrah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/30-37. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- BARDAKOĞLU, Ali. "Vesâyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/66-70. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- BARKAN, Ömer Lütfü. "Timar". *İslam Ansiklopedisi*. Eskişehir: MEB Devlet Kitapları ETAM AŞ. Matbaa Tesisleri, 2001.
- BARKAN, Ömer Lütfü. "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri". *Bellekten* 34/136 (1970), 557-607.
- BERKİ, Ali Himmet. *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Terimler*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, 1966.
- BEYAZTAŞ, Murat. "İslâm Hukukuna Göre Vakıf Üzerinde Gerçekleştirilen Değişiklikler: Tagyîr". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 4/1 (1 Bahar 2018), 114-134.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. Sünenu'l-Kübra. thk. Muhammed Abdülkadir 'Ata. 10 Cilt, Mekke: Mektebetu Dari'l-Baz, 1994.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. Ma'rifetu's-Sünen ve'l-Âsâr. (<https://www.hadisveritabani.info/hadis/ara>'den naklen)
- BİLMEN, Ömer Nasuhi. *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayın Evi, 1986.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi. *Büyük İslâm İlmihali*. sad. Akif Dursun (İstanbul: Dua Yayıncılık, 2021.

- BİLMEN, Ömer Nasuhi. *Hukûk-i İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, y.y.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi. *Hikmet Gonceleri-500 Hadis-i Şerif*. İstanbul: Cevat Şen Kitabevi, 2. Basım, 1963.
- BİRZEİT, University Ontology Dictionaries. "الاجازة ~ الادون". (Erişim 21 Aralık 2022). <https://ontology.birzeit.edu/term/الاجازة%20~%20الادون>
- BİSAV, Bilim Sanat Vakfı, *Bisav Bülten* (28 Ekim 2013). https://www.bisav.org.tr/trTR/Bulten/202/1262/dini_hukmun_belirlenmesinde_fakih_hekim_dayanismasi_kahve_orneği
- BORAN, Mustafa. "Tütün/Sigara ve Kât Gibi Zararlı Maddelerin Dini Hükümü". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 29 (2017), 425-455.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Cami'u's-Sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları-Daru Sahnûn, 1992.
- BUNKERİST, Global Fueling ve Lubricating Specialist. "Kıta Sahanlığı ve Kıta Sahanlığı Kaç Kilometredir.". Erişim 21 Aralık 2022. <https://www.bunkerist.com/kita-sahanligi/>
- BUHÛTÎ, Mansur b. Yunus b. Salahiddin. *Keşşâfû'l-kınâ' an metni'l-İkna'* thk. İbrâhim Ahmed Abdülhamid. 10 Cilt. Riyad: Dâru 'Alemlî'l-Kütüb, 2003/1423.
- BURHANPURLU, Şeyh Nizâm vd., *el-Fetava'l-Hindiyeye fi mezhebi'l-İmami'l-A'zam Ebî Hanife en-Nu'mân*. 7 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1411/1991.
- BURSALI MEHMET TAHİR EFENDİ. *Osmanlı Müellifleri*. 3 Cilt. Meral Yayın Evi, ts.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı. *Muhtasar Rûhu'l-Beyân Tefsiri*. çev. Abdullah Öz vd. İstanbul, Damla Yayınevi, 8. Basım, ts.), 3/96.
- BOZKURT, Nebi. "Ev". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/502-507. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- CANAN, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.
- CEYLAN, Metin. "İslam Hukukunda Kaçan Köle (Âbık)". *Sosyal Bilimler Dergisi* 4/7 (Haziran 2014), 56-73.
- CİN, Halil - Akgündüz, Ahmet. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1990.

Kaynakça

- ÇİN, Halil. *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1974.
- ÇİN, Halil. *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978.
- CMK, *Ceza Muhakemesi Kanunu* (Kanun No. 5271). Resmî Gazete 25673 (17/12/2004). Erişim 21 Aralık 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5271.pdf>
- ÇALIŞ, Halit – Hacak, Hasan. “Rehin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/538-542. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- ÇALIŞ, Halit. “Eşya Hukuku”. *İslâm Hukuku El Kitabı*. ed. Talip Türcan. Ankara: Grafiker Yayınları, 4. Basım, 2015.
- ÇEKER, Orhan. *İslam Hukukunda Akitler*. Konya: Tekin Kitabevi, 2014.
- ÇEKER, Orhan. 2015-2016 Yüksek Lisans Fıkıh Ders Notları (Hocasının Revizyonundan Geçmemiş). haz. Neslihan Gülçelebi. Konya: Maximilyana kirt@siye, 07.07.2016.
- ÇEKER, Orhan. “Beynûnet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6/79-80. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- ÇELİK, Gülfettin. “Osmanlı Devleti’nin Nüfus ve İskân Politikası”, *Divan Dergisi* 1 (1991), 49-110.
- ÇEVİRİMLİ, Nilgün. “Vakıf Kurucu, Sosyal Statü ve Aile Bağları Açısından Vakıf-yelerde Kadını Tanımlayan Terimler”. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi* 3/1 (Ocak 2018), 263-281. <https://dergipark.org.tr/en/pub/inciss/issue/57390/813289>
DOI:<doi>10.26899/inciss.35</doi>
- ÇINAR, Hüseyin. “Osmanlı Döneminde Rumeli’de Vakıf Paranın Kullandırılmasında Aranan Şartlar”. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/2 (2017), 149-165.
- ÇİÇEK, Yakup. “Fecir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/286-287. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- ÇOLAK, Abdullah. *İslam Borçlar Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020.
- DALGIN, Nihat. *İslam’da Tevbe ve Cezalara Etkisi*. Samsun: Etüt Yayınları, 3. Basım, 1999.
- DEMİR, Ömer – Acar, Osman. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. İstanbul: Vadi Yayınları, 3. Basım, 2002.

- DEMİR, Emir Enver. Osmanlı Şeyhülislamı Mustafa b. Bâî b. Süleyman b. Yusuf eş-Şehîr bi-Bâlîzâde Bosnevi'(?)'nin Mizanu'l-Feteva'sı,-Nikah-Rada'Monuları Arası Tahkik, Karşılaştırma Tahric ve Hanefi Usul ve Furu' Meseleleri (Malezya: Cami'atu'l-Medinetu'l-'Alemiyye, İslami ilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2014).
- DEMİRTAŞ, H. Necâti. *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları Fetâvâ-yı Ali Efendi*. 2 Cilt. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2014.
- DEREKÖY, Sefa. "17. Yüzyıl Osmanlı Trajedisi ve Büyük Kaçgunluğun Yönü". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/64 (Haziran 2019), 202-2011.
- DERİN, Fahri Çetin. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâme'si*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- DİRİK, Mehmet. "Yemin ve Adak". *İslam İbadet Esasları*. ed. Abdurrahman Candan - Mehmet Selim Aslan. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2018.
- DOĞRUL, Ömer Rıza. *Asr-ı Saadet*. 5 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1977.
- DÖNDÜREN, Hamdi. *Delilleriyle İslam İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2014.
- DÖNDÜREN, Hamdi. *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
- DÖNDÜREN, Hamdi. "İslâm Hukukuna Göre Akdin Feshinden Doğan Tazminat, Rekabet, Reklâm-Promosyon ve Acentelerin Temsil Yetkisi". *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi Bildirileri*. ed. Mehmet Bayyigit. Konya: Kombad Yayınları, 1996, 112-138.
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfi. "Şüf'a". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/248-252.
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfi. "Cehâlet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 7/219-222. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- DUMAN, Ali. "Sadaka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/383-384. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- DUMRUL, Cüneyt - DUMRUL, Yasemin. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kapitalist Paternde Sanayileşmesinin Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 23 (2014), 146-170.
- DURİ, Abdülaziz. *İslam İktisat Tarihine Giriş*. çev. Sabri Orman. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.

Kaynakça

- DÜZENLİ, Pehlül. *Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislâm Ebussûd Efendi ve Fetvaları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. 2007.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş'as. *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları - Dâru Sahnûn, 1992.
- EBUSSÛD EFENDİ, Muhammed. el-Mevkîfu'lukul fi vakfi'l-menkul. Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, 1135/04. <http://yazmalar.gov.tr/eser/el-mevkifulukul-fi-vakfil-menkul/157991>
- EBUSSÛD EFENDİ, Muhammed. *Risale fi vakfi'l-menkûl ve'n-nukûd*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 477/2, 1a-10b.
- EHLİ SÛNNET BÜYÜKLERİ. "Bâlî-Zâde Mustafa Efendi" (Erişim 25 Ocak 2022). <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Alimleri-Ansiklopedisi/Detay/BALI-ZADE-MUSTAFA-EFENDI/3529>
- ELİTAŞ, Cemal vd. *Osmanlı İmparatorluğu'nda 500 Yıl Boyunca Kullanılan Muhasabe Yöntemi Merdiven Yöntemi*. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, 2008.
- EMECEN, Feridun. "Osmanlılar-Siyasi Tarih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/496-502. İstanbul; TDV Yayınları, 2007.
- ERBAY, Celal. "Nafaka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- ERDOĞAN, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2005.
- ERDOĞAN, Suat. "İslam Hukukunda Mûrisini Öldüren Kişinin Mirasçılığı". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/56 (Nisan 2018), 977-982. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/the-heritage-of-the-killer-who-kills-muslims-in-islamic-law.pdf>; <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20185639063>
- ERGÜN, Mehmet. *İslam Hukukunda Kefalet*. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2021.
- ERKAL, Mehmet. "Cizye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/45-48. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- ERTURHAN, Sabri. *İslam Ceza Hukuku Etrafındaki Tartışmalar*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2008.

- ERTURHAN, Sabri. *Temel Fıkıh Bilgileri*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 3. Basım, 2021.
- FAROQHI, Soraiya. "Krizler ve Değişim 1590-1699". ed. Halil İncalcık ve D. Quartaert. çev. Ayşe Berktaş ve Serdar Alper. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2. Basım, 2004.
- FAROQHI, Soraiya. *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağ'dan Yirminci Yüzyıla*. çev. Elif Kılıç. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 6. Basım, 2010.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin. *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Câriyelik*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- GAMİDÎ, Abdullah Atiyye Abdullah. *Esbabu's-sukuti'l-'ukubeti fi'l-fıkhî'l-İslâmî. Mekke-i Mukerreme: Cami'atu Ummi'Kura Külliyyeti's-şeri'a ve'd-dirâsâtu'l-İslamiyye Kısmu'd-dirasâti'l'ulya's-şer'iyye* Doktora Tezi, 1407/1987.
- GEL, Mehmet. *XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Toplumunun Dini Meselelerine Muhalif Bir Yaklaşım: Şeyhülislam Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi ve Fikirleri Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- GENÇ, Mehmet. "İltizam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/154-158. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- GENÇ, Mehmet. *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000.
- GIESE, Wilhelm Friedrich Carl. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Teşekkülü Meselesi". çev. Köprülüzade Cemal Bey. *Türkiyat Mecmuası* 1 (1925), 151-171.
- GÖKÇE, Ali Fuat. "Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi", *Yasama Dergisi* 5/14 (Ocak 2010). 69-70.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki. "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve kaynakları". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 11/1-4 Ekim 1949-Temmuz 1950 (1952).
- GÖZÜBENLİ, Beşir. "Fuzûlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/239-240. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- GÖZÜBENLİ, Beşir. "Kıyemî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/540-541. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Kaynakça

- GÖZÜBENLİ, Beşir. "Mefkûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/353-356. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- GRAMERCY BOOK. *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*. New York: Random House Value Publishing, 1996.
- GRISWOLD, William. J. "Climate Change: a Possible Factor in the Social Unrest of Seventeenth Century Anatolia". *Humanist and Scholar Essays in Honor of Andreas Tietze*, ed. H. W. Lowry and D. Quataert. İstanbul: The ISIS Press, 1993, 37-58.
- GÜNAY, Hacı Mehmet. "Vakıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/475-479. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- GÜNAY, Ünver - ECER, A. Vehbi. *Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye*. Kayseri: Erciyeş Üniversitesi Yayınları, 1999.
- GÜNAY, Hacı Mehmet. "Yargılama Hukuku". *İslam Hukuku El Kitabı*. ed. Talip Türcan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- HACAK, Hasan. "Mülkiyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/541-546. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- HACAK, Hasan. "Müşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/151-152. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. "Menzil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/159-161. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- HAS, Şükrü Selim. *Cezalarda Caydırıcılık İlkesi İslam Hukuku ve Modern Hukuk Arasında Bir Mukayese*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2016.
- HEKİMOĞLU İSMAİL. *Haritalarla Şemalarla Tarihi Yorumlarla 1421 Senelik İslam Tarihi*. İstanbul: Basım Matbaacılık, 2001.
- HİLAV, Necmettin. "Necmettin Hilav'ın Fetva Mecmûası". *Müteferrika Dergisi* 42 (2012), Necmettin Hilav, "Necmettin Hilav'ın Fetva Mecmûası", *Müteferrika Dergisi* 42 (2012), 3-148.
- IMBER, Colin. *Şeriatın Kanuna: Ebussuûd ve Osmanlı'da İslâmî Hukuk*, çev. Murata Bedir. İstanbul, Tarih Vakfı - Yurt Yayınları, 2004.
- İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Hâşiyetü Reddî'l-Muhtar 'ala Durri'l-Muhtâr Şerhu Tenviru'l-Ebsar li-Fıkhi Ebî Hanife*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l Fikr, 2000.
- İBN HACER, Fetḥu'l-bârî, 4/454; Nebi Bozkurt, "Ev", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/504. 502-507

- İBN HANBEL, Ahmed Muhammed. *Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları – Daru Sahnûn, 1992.
- İBN HAZM, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed. *el-Muhallâ*. 11 Cilt. Mısır: İdaretu't-Tıba'etu'l-Muniriyye, 1350.
- İBN HİBBÂN, Ebû Hâtim Muhammed. *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve ahbâru'l-hulefâ*. 2 Cilt. Beyrut: el-Kütübü't-Sekâfiyye, 1417.
- İBNÜ'L-HÜMÂM, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- İBN KUDÂME, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *el-Muğnî fi fikhî İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*. 15 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 4. Basım, 1999/1419.
- SAKALLI, Talat. “İbn Kutluboğa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/152-154.
- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-'Arab*. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. 15 Cilt. Beyrut: Dâru sâdır, 1410/1990.
- İBN NÜCEYM, Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Bahrü'r-râik şerhu kenzi'd-dekâik*. Beyrut: Şeriketu Alâüddîn, ts.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin (ed.). *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: IRCICA-Yıldız Matbaacılık Yayınları, 1994.
- İLGÜREL, Mücteba. “Celâli İsyanları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/252-257. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- İLGÜREL, Mücteba. “Karayazıcı Abdülhalim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/432-483. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- İNALCIK, Halil. *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600*. London: Praeger Publishers, 1973.
- İNALCIK, Halil (ed.). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2. Basım, 2004.
- İNALCIK, Halil. “Timar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/168-173. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- İNANIR, Ahmet. *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslam Hukuku*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2015.
- İNANIR, Ahmet. *Osmanlı Fetvalarında Muamele-i Şer'iyeye Bey'-i İne*. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2021.

Kaynakça

- İPŞİRLİ, Mehmet - KAYA, Eyyüp Said. “Mustafa Efendi, Bâîzâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/294-295. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- İPŞİRLİ, Mehmet. “Avâriz Vakfı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991).
- İPŞİRLİ, Mehmet. “İnsan Hakları ve Sosyal Hayat Açısından Osmanlı Fetvaları”. *Tarih Boyunca Türkler’de İnsanî Değerler ve İnsan Hakları* (Osmanlı İmparatorluğu Dönemi). 3 Cilt. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, 1993, 103-118.
- İSTANBUL, TÜKENMEDEN. “‘Pabucu Dama Atılmak’ Sözü Nereden Geliyor?”. Erişim 8 Kasım 2022. <https://www.istanbultukenmeden.com/pabucu-dama-atilmak-sozu-nereden-geliyor/>
- İŞERİ, Ahmet. “Vakıflar (Medenî Kanundan Önceki Ve Sonraki Vakıf Nevileri ve Hukukî Mahiyetleri)”. *Türk Medeni Kanunu’na Göre Vakıf (Tesis)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1968: *Dergi-park*. Erişim 21 Aralık 2022, 200-280. <https://dergi-park.org.tr/tr/download/article-file/632376>
- KAHRAMAN, Abdullah. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 4. Basım, 2016.
- KAHRAMAN, Abdullah. *İslam Hukukunda Kefalet Sözleşmesi ve Günümüzdeki Tatbikatı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2008.
- KAHRAMAN, Seyit Ali vd. *İlmiyye Sâlnâmesi*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1998. Yıldız Kütüphanesi’nde 473 No’lu Bâîzâde Mustafa Efendi’nin Fetvây-ı şerîfe ve hatt-ı destleri nümuneleri;
- KAHVECİ, Nuri. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014.
- KAL'A, Ahmet - TABAKOĞLU, Ahmet. *İstanbul Vakıf Tarihi 1742-1764 İstanbul Külliyyatı İstanbul Ahkam Defterleri*. 2 Cilt. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1998.
- KALLEK, Cengiz. “Dâmegânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/454-455. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- KALLEK, Cengiz. “Haraç”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/71-88. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- KALLEK, Cengiz. “Mudârebe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/358-362. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

- KALLEK, Cengiz. "Sak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/584-586. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- KĀNŪNNĀME-İ SULṬĀNĪ BER MŪCEB-İ 'ÖRF-İ 'OSMĀNĪ, 2. Mehmet ve 2. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler. nşr. R. Anhegger - Halil İnalçık. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1956.
- KAPLAN, Büşra. "Şarihi Belli Olmayan Bir Kaside-i Münferice Şerhi", *Littera Turca Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 8/2 (Bahar 2022), 1642-1659.
- KARA, Mustafa. "Bâlî Efendi, Sofyalı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5./20-21. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- KARAASLAN, Muhammet Abdülmecit. *İslam Çevre Hukuku*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2019.
- KARAASLAN, Muhammet Abdülmecit. *İslam Deniz Ticaret Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019.
- KARAASLAN, Muhammet Abdülmecit. "İslam Hukukunda Devlet Başkanının Özellikleri ve Hilafetin Geleceği", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (2016), 55-80.
- KARAMAN, Hayrettin. *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku (Hususi Hukuk)*. 3 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 17. Basım, 2014.
- KARAMAN, Hayrettin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012
- KĀSĀNÎ, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'î'u'ş-şanâ'î fi tertibî'ş-şerâ'î*. 7 Cilt. Beyrut: Darul Kitabi'l-Arabiyye, 1982.
- KAŞIKÇI, Osman. "Zaman Aşımı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/114-116. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- KAŞIKÇI, Osman. "Radâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/384-386. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- KATİP ÇELEBİ. *Mizanu'l-Hakk fi İhtiyari'l-Ehak İslam'da Tenkid ve Tartışma Usulü*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Marifet Yayınları, 1990.
- KĀTİP ÇELEBİ. *Keşfü'z-zunûn*. çev. Rüştü Balcı. 5 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım, 2016.
- KAYA, Süleyman. "Osmanlı Fetvası Üzerine". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 11/22 (2013), 79-125.
- KAZICI, Ziya. "Osmanlılarda Şeyhülislâmlık Müessesesi", *Diyanet Dergisi* 18/5 (İstanbul, Eylül-Ekim 1979), 292-299.

Kaynakça

- KHAN, Syed Muhammad. "Osmanlı İmparatorluğu". çev. Melisa Hatipoğlu. *The World History Encyclopedia* Erişim 24 Ağustos 2020. <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-18700/osmanli-impatorlugu/>
- KILIÇ, Muhammed Tayyip. *Teori ve Pratiği Bağlamında İslam Hukuku 18.Yüzyıl Diyarbakır Örneği*. Diyarbakır: A Grafik Tasarım Tanıtım Promosyon Web Hizmetleri, 2016.
- KILIÇ, Muhammed Tayyip. "XVIII. YY. Diyarbakır Şer'iyye Sicillerine Göre Osmanlı'da Kadının Hukuki Statüsü", *02-05 Kasım 2016 Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri*. 2/1285-1308. Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları, 2017.
- KIVRIM, İsmail. "17. yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri: Ayıntâb Örneği Talâk, Muhâla'a ve Tefrik". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/1 (2011), 371-400.
- KİSBET, Mustafa. "İslam Hukukunda Ayıplı Mal Satışında Tüketicinin Korunması". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 5/1 (Bahar 2019), 161-195. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ihya/issue/42288/461119>
- KOCA, Ferhat. "İkrar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/38-40. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- KOCA, Ferhat. "Haram". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/100-104. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- KOÇAK, Muhsin. "Gurre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/211-212. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- KOÇI BEY. *Koçi Bey Risalesi*. sad. Zuhuri Danışman. İstanbul: MEB Yayınevi, 1993.
- KÖKTAŞ, Altuğ Murat. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Piyasa Düzenlemeleri: 1500-1700 İstanbul Kadı Sicillerinde Narh", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9/2 (Nisan 2016), 219-242.
- KÖSE, Saffet. "Hülle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/475-477. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- KÖSE, Saffet. *İslam Hukukuna Giriş*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2. Basım, 2012. 164.
- KUBBEALTI LUGATI. "Nice" Maddesi. Erişim 21 Aralık 2022. <http://www.lugatim.com/s/nice>

- KUBBEALTI LUGATI. “Eğrek”. Erişim 10 Kasım 2022. <http://lugatim.com/s/e%4%9Frek>
- KUBBEALTI LUGATI. “Hayta” Maddesi. Erişim 21. Aralık 2022). <http://lugatim.com/s/HAYTA>
- KUBBEALTI LUGATI. “İkraz” Maddesi. Erişim 21 Aralık 2022. <http://lugatim.com/s/%C4%B0kraz>
- KUBBEALTI LUGATI. “Madrabaz”. Erişim 8 Kasım 2022. <http://lugatim.com/s/madrabaz>
- KUBBEALTI LUGATI. “Mezbûr”. Erişim 14 Aralık 2022. <http://lugatim.com/s/mezbur>
- KUBBEALTI LUGATI. “Mücevveze”. Erişim 21 Aralık 2022. <http://lugatim.com/s/M%C3%9CCEVVEZE>
- KUBBEALTI LUGATI. “Tevaggul”. Erişim 21 Kasım 2022. <http://lugatim.com/s/TEVAGGUL>
- KUBBEALTI LUGATI. “Zırnık” Maddesi (Erişim 21 Kasım 2022). <http://lugatim.com/s/z%C4%B1rn%C4%B1k>
- KUDÛRÎ, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *Muhtasarü'l-Kudûrî fi'l-fikhi'l-Hanefî*. thk. Kamil Muhammed Muhammed 'Uveyda. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- KUNT, Metin vd. “Siyasal Tarih (1600-1789)”. *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*. 5 Cilt. İstanbul; Cem Yayınevi, 2013.
- KURAN, Timur. *Mahkeme Kayıtları Işığında 17.Yüzyıl İstanbul'unda Sosyo-Ekonomik Yaşam*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- KURT, Abdurrahman. *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi 1839-1876*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1998.
- KURT, İsmail. *Para Vakıfları: Nazariyat ve Tatbikat*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2015.
- KÜŞÜKAŞCI, Mustafa Sabri. “Kâtip”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/49-52. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- MİLLİOT, L. *Introduction à l'Étude du Droit Musulman*. Paris: Edité par Sirey, 1953.
- LU, V. A. “XIV. ve XVII. Yüzyıllarda İklimsel ve Doğal Şartların Osmanlı İmparatorluğuna Etkisi”. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/2 (2018), 216-240.

Kaynakça

- MANDAVİLLE, Jon E., "Faizli Dindarlık: Osmanlı İmparatorluğunda Para Vakfı Tartışması". çev. Fethi Gedikli. *Türkiye Günlüğü* 15/30 (2021), 451-472.
- MANTRAN, Robert. *Istanbul Dans la Seconde Moitié du XVIIe Siecle*. Paris: Librairie Adrien Maisonneuve. 1962.
- MAYDAER, Saadet. *Şer'iyye Sicillerine Göre Bursa'da Kadın 1575-1600*. Bursa: Ulu-
dağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- MEHMED SÜREYYÂ. *Sicill-i Osmanî*. haz. Nuri Akbayar. 6 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996. https://www.tarihvedenediyet.org/wp-content/cache/page_enhanced/tarihvedenediyet.org/2009/08/sicili-osmani.html/_index.html_gzip
- MENTEŞ, Serap. *Ahmet Rıfat'ın Devhatü'l-Meşâyih Ma'a Zeyl'i (Metin-İnceleme)*. Kırkkale: Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorgu-SonucYeni.jsp>
- MERAL, Ahmet. *Kısa Dünya Tarihi*. İstanbul: Yüzakı Yayınları, 2. Basım, 2015.
- MERGİNÂNÎ, Ebü'l-Hasen Burhânuddîn Alî b. Ebî Bekr. *el-Hidâye Şerhu Bidâyetü'l Mübtedî*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l Erkam, 2006.
- MERGİNÂNÎ, Ebü'l-Hasen Burhânuddîn Alî b. Ebî Bekr. *Delilleriyle Hanefî Fıkıh el-Hidâye Tercümesi*. 4 Cilt. İstanbul: Hayrettin Kahraman Neşriyat, 2. Basım, 1990.
- MEVSİLÎ, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd. *el-İhtiyar li-Ta'lîlî'l Muhtar*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l Erkam, 2006.
- MEVSİLÎ, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyar Metni el-Muhtar li'l-Fetva*, çev. Tevhid Ayengin. İstanbul: Ravza Yayınları, 2020.
- MİROĞLU, İsmet vd. *Rehber Ansiklopedisi*. 18 Cilt. İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, 1984.
- MOLLA HÜSREV, Mehmed Efendi. *Mir'atü'l-usul şerh-i Mirkâtî'l-Vusûl*. İstanbul: Dersaadet: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye, 1321.
- MUMCU, Ahmet. *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katil*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1963.
- MUSTAFA B. BÂLİ (1027/1618?). *Risâle-i Kiyâset-i Firâset*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı, 1926, 1a-64b.

- MUSTAFA B. BÂLÎ. *Firâsetnâme*. İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, 3698, 1a-139b.
- MUSTAFA B. BÂLÎ. *Haşiye 'ale'l-Mutavvel*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, 1763, 1a-75b.
- MUSTAFA B. BÂLÎ. *Haşiye 'ala Muhtasari'l-Meani li's-Seyyid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah Efendi, 471, 112a-121b.
- MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyn el-Haccâc, *el-Cami'ü's-şâhîh*, Çağrı Yy. Daru Sahnûn ile, İstanbul 1992.
- MOLLA HÜSREV, Mehmed Efendi. *Mir'atü'l-usul şerh-i Mirkati'l-vüsul Der-saâdet/İstanbul: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye, 1321.*
- NÂÎMÂ, Mustafa Efendi. *Nâimâ Tarihi*. sad. Zuhuri Danişman. 6. Cilt. İstanbul: Zuhuri Danişman Yayınevi, 1967.
- NÂÎMÂ, Mustafa Efendi. *Târih (Osmanlıca)*. Ankara: TBMM Kütüphanesi, 3. Cilt. 1283. <http://hdl.handle.net/11543/34>
- NEVEVÎ, Muhyiddin. Müslim Şerhi el-Minhâc ve şâhîh-i Müslim. thk. Şeyh Halil Me'mun Şihâ. trc. M. Beşir Eryarsoy. 12 Cilt. İstanbul: Karınca-Polen Yayınları, 2012.
- NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref. el-Minhâc şerhu şâhîhi Müslim b. el-Haccâc. 18 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâ'i't-turâsi'l-'Arabî, 1392/1972.
- OCAK, Ahmet Yaşar. *Türkiye Sosyal Tarihinde İslam'ın Macerası*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- OCAK, Ahmet Yaşar. "XV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda 'Zende-ka ve İlhad (Hérésie) Meselesi". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Araştırma Merkezi 23-28 Eylül 1985 5. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildirileri* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989), 465-472.
- OCAK, Ahmet Yaşar. *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler 15-17. Yüzyıllar*. 4. Basım. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- OKATAN, İbrahim. "Divan Şiirinde Tütün Kullanımı ve Yaprak Tütün İçmekten Dolayı Hayatını Kaybeden Şeyhülislam Ebulmeyâmin Mustafa Efendi". *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi* 8/29 (Kış), 230-257.

Kaynakça

- OKUR, Kaşif Hamdi. "Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebusuûd Efendinin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7-8 (2005), 33-58.
- ORHONLU, Cengiz. *Osmanlı Tarihine Ait Belgeler Telhisler 1607-1807*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.
- ORMAN, İsmail. "Konak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/ 159-161. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- ÖĞÜT, Salim. "Cenâbet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/349-351. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- ÖNKAL, Ahmet. (ed.). *İslam Tarihi-II*. 2 Cilt. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2018.
- ÖZBİLEN, Arif Barış. "Vesayet Altındaki Kişinin Malvarlığının Yönetimi". *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11/2 (2021), 706-752.
- ÖZCAN, Tahsin. "Sofyalı Bâlî Efendi'nin Para Vakıflarıyla İlgili Mektupları". *İslâm Araştırma Dergisi* 3 (1999), 125-155.
- ÖZCAN, Tahsin. *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- ÖZDİREK, Recep. *İslam Hukukunda Akdın Sınırları*. İstanbul: Yedirenk Yayınları, 2010.
- ÖZEL, Ahmet. "Dârulharp". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/536-537. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- ÖZEL, Ahmet. "Müste'men". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/140-143. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- ÖZEL, Ahmet. *Haneî Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- ÖZEN, Şükrü. "Velâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/11-15. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- ÖZEN, Şükrü. Bilim ve Sanat Vakfı (BİSAV). "Dinî Hükümün Belirlenmesinde Fakih-Hekim Dayanışması: Kahve Örneği" (Değerlendirmeci: Betül Sezgin, Toplantı Notları, Değerlendirme 28 Ekim 2013). https://www.bisav.org.tr/trTR/Bulten/202/1262/dini_hukumun_belirlenmesinde_fakih_hekim_dayanismasi_kahve_ornegi
- ÖZEN, Şükrü. "Sağlık Konularında Dinî Hükümün Belirlenmesinde Fakih-Hekim Dayanışması: Kahve Örneği". ed. Nil Sarı vd. 38. *Uluslararası Tıp Tarihi*

- Kongresi Bildiri Kitabı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005, 699-735.
- ÖZEN, Şükri. “Molla Lütfi'nin idamına Karşı çıkan Efdalzade Hamidiüddin Efendi'nin Ahkamü'z-Zındık Risalesi”. *İslâm Araştırmaları Dergisi* 4/4 (Temmuz 2000), 7-16.
- PAMUK, Şevket. *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Basım, 2007.
- POYRAZ, Özlem – ÖNER, Merve. “Osmanlı İmparatorluğu'nda Cinayet Ve Yaralama Vakaları: 478 Numaralı Ayniyat Katl Defteri Örneği”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 73 (2022), 114-129. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/1087241>
- SAKAFİ, Şeyhulmercî. *Kitabu'l-hitân ahkâmü't-turuki ve's-sutûhi ve'l-ebvabi ve subûli'l-miyâh ve'l-hîtân fi'l-fikhi'l-İslâmî*. thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf. Beyrut: Darü'l-fikri'l-mu'asır, 1414/1994.
- SAMAR, Mahmut. *Akitlerde Şart Hürriyeti*. Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2020.
- SARIÇİÇEK, Ramazan. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. “Mustafa b. Bâlî (d. ?? - ö. ??) Kadı (Divan/Yazılı Edebiyat / 16. Yüzyıl / Anadolu-Osmanlı-Türkiye)” (Erişim 25 Ocak 2022). <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-de-tay/mustafa-bali>;
- SARIÇİÇEK, Ramazan. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. “Risâle-i Kıyâset-i Firâset” (Erişim 25 Ocak 2022). <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-de-tay/risale-i-kiyaset-i-firaset-mustafa-b-bali>
- SENHÛRÎ, Abdürrezzâk Ahmed. *Masâdirul-hakk fi'l-fikhi'l-İslâmî*. 6 Cilt. Beyrut. Menşûrâtü'l-Halebî el-hukûkiyye, 1988.
- SERAHŞÎ, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr-Dâru'l-Ma'rife, 1409/1989.
- SEVİĞ, Vasfi Raşid. “Askeri Muhakeme Usulü” Erişim 08 Şubat 2022. <https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-file/17336>
- SEYİTHANOĞLU, Kenan (ed.). *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*. 14 Cilt. İstanbul: Çağ Yayınları, 1989.
- SEYYİD AHMED EFENDİ - Seyyid Hafız Mehmed b. Ahmed el-GEDÛSÎ. *Neticetu'l-Fetâvâ*. haz. Süleyman Kaya vd. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.

Kaynakça

- SİDDİKİ, Selim A. *İslam Devletinde Mali Yapı*. çev. Rasim Özdenören. İstanbul: Fikir Yayınları, 1972.
- SORULARLA İSLAMİYET. “Kible nasıl tayin edilir?”. Erişim 21 Kasım 2022. <https://sorularlaislamiyet.com/kible-nasil-tayin-edilir-takviml2rde-bulunan-kible-saatyle-kible-nasil-bulunur-kible-tayin-hatasi>
- ŞAHİN, Osman vd. *İslam Hukuku*. İstanbul: Ensar Yayınları, 7. Basım, 2020.
- ŞAHİN, Osman. *İslam Hukukunda Zaman Aşımı*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.
- ŞAKİRAT, Ahmed Sıdkî. Tarihi Müesseseti Şuyûhi'l-İslam fi 'ahdi'l-Osmani. Ürdün: Daru'l-Kindi, 1423/2002.
- ŞAZELİ, Hasan Ali. “Cinayet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/14-15. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- ŞEMSETTİN SAMİ. *Kamûsü'l-a'lâm*. 6 Cilt. İstanbul: Mihran Matbaası, 1889/1306. <https://waqfeya.net/book.php?bid=12272>
- ŞENER, Abdülkadir. “Âbık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/306-307. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- ŞEVKÂNÎ, Muḥammed b. 'Alî b. Muḥammed. *Neylu'l-evṭâr min esrâri Munteka'l-ahbâr*. thk. Muhammed Subhi b. Hüsen Hallak. 16 Cilt. Riyad: Dâru İbn Cevzî, 1427/2006.
- ŞEVKÂNÎ, Muḥammed b. 'Alî b. Muḥammed. *Neylu'l-evṭâr min esrâri Munteka'l-ahbâr*. 9 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1410/1989.
- ŞEYBÂNÎ, Ebu Muhammed b. Hasan. *el-Âsâr*. 2 Cilt. çev. İsmail Karagözoğlu. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2021.
- ŞEYHÎ MEHMED EFENDİ. *Vekayi'ü'l-Fudalâ Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri İçinde*. haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- ŞİRBİNÎ, Muhammed b. Ahmed. *Muğni'l-muhtâc*. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu Mustafa el-Babî el-Halebî, 1958/1377.
- ŞİMŞEK, Mehmet. “Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerine Münakaşalar”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (1985), 207-220.
- TABAKOĞLU, Ahmet. “Osmanlı Döneminde İstanbul'un İâşesi”. *II. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi-İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Ortak Yayını, 2014, 99-168.

- TABAKOĞLU, Ahmet. *İslam İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergah Yayınları, 3. Basım, 2013.
- TABAKOĞLU, Ahmet. *İktisat Tarihi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005.
- TAŞ, Aydın. “Klasik Fıkıh Doktrininde Fitne Kavramının Kullanımı ve Ahkâma Etkisi Serahsî Örneği”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (Ocak 2015), 1–33.
- TERZİ, Mustafa Zeki. “Gulâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/178-180. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- TDK, Güncel Türkçe Sözlük. “Nice” Maddesi. Erişim 21 Aralık 2022. <https://sozluk.gov.tr/>
- TDV, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, *Bâlîzâde Mustafa Efendi Maddesi Örnek Fetvası Resmî*. 31/294. Ankara 2010. Erişim 21 Haziran 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-efendi-balizade>
- TAESCHNER, Franz. *İslâm Ortaçağında Fütüvvet Teşkilâtı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1953.
- TANSEL, Selahattin. *Yavuz Sultan Selim*. Ankara: MEB Kitabevi, 1969.
- TERİM, REHBERİM. Vakıf Terimleri Sözlüğü. “Vakf-ı Muzaf”. Erişim 21 Aralık 2022. <https://terim.rehberim.gen.tr/terim/vakf-i-muzaf-nedir>
- TMK., Madde 321. “Türk Medeni Kanunu”. (Erişim 11 Aralık 2022) <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>
- TOPAL AHMED RİFAT EFENDİ. *Devhatü'l-meşayih ma'a zeyl*. İstanbul: y.y., ts.
- TOPAL, Şevket. “İslam Hukuku Açısından Satış Sözleşmelerinde Mülkiyetin Devrine Yönelik Engeller”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12-13 (2001), 517-538. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/omuifd/issue/20303/215556>
- TÛRÎ, Muhammed b. Hüseyin b. Ali. *Tekmiletü'l-Bahri'r-râ'ik*. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, ts.
- TÛRCAN, Talip (ed.). *İslâm Hukuku*. Ankara: Grafiker Yayınları, 3. Basım, 2015.
- TÛRKOĞLU, İrfan. “Osmanlı Devleti'nde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 18/2 (2013), 187-196.
- UĞUR, Ahmet. *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: MEB Yayınları, 2001.
- ULUÇAY, Çağatay. *XVII. Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilâtı*. İstanbul: C. H. P. Manisa Halkevi - Resimli Ay Matbaası, 1942.

Kaynakça

- USTA SAYITA, Sevgi. "Ensest İlişkiden Doğan Çocuğu 'Tanıma Yasağı'nın Kaldırılmasına Eleştirel Bir Bakış". *Türkiye Barolar Birliđi (TBB) Dergisi* 88 (2010), 191.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı – KARAL, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*. 4+5 Cilt (9 Cilt). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Basım, 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. 4 Cilt (3.Cilt 1.Kısım ve 2.Kısım, 4.Cilt). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Basım, 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. 4 Cilt (3.Cilt 2.Kısım). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Basım, 1982.
- ÜLGENER, Sabri. *XIV. Yüzyıldan Beri Esnaf Ahlakı ve Şikâyeti Mucip Bazı Halleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Matbaası, 1955.
- WİKİFEQH, el-Mevsu'atu'l-Havzaviyye. "الإجازة بمعنى الإذن أو النصب". (Erişim 21 Aralık 2022). https://ar.wikifeqh.ir/الإجازة_بمعنى_الإذن_أو_النصب
- VİKİPEDİ, Özgür Ansiklopedi. "İdam Edilmiş Osmanlılar" Erişim 11 Eylül 2022. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kategori:İdam_edilmiş_Osmanlılar
- VİKİPEDİ, Özgür Ansiklopedi, "Kuruş" (21 Ağustos 2022). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kuruş>
- VİKİPEDİ, Özgür Ansiklopedi, "Vasal" (21 Ağustos 2022). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Vasal>
- VİKİPEDİ, Özgür Ansiklopedi. "İlluminati" Maddesi (Erişim 21 Haziran 2022). <https://tr.wikipedia.org/wiki/İlluminati>
- VİKİPEDİ, Özgür Ansiklopedi. "Karasuları". Erişim 21 Aralık 2022. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Karasular>
- VİKİPEDİ, Özgür Ansiklopedi. "Cheque" Maddesi (Erişim 21 Haziran 2022). <https://en.wikipedia.org/wiki/Cheque>
- VİKİPEDİ, Özgür Ansiklopedi. "Marjinal Fayda" (Erişim 21 Aralık 2022). https://tr.wikipedia.org/wiki/Marjinal_fayda
- WHITE, Sam. "Rethinking Disease in Ottoman History". *International Journal of Middle East Studies* 42/4 (2010), 549-567. <https://doi.org/10.1017/S0020743810000814>

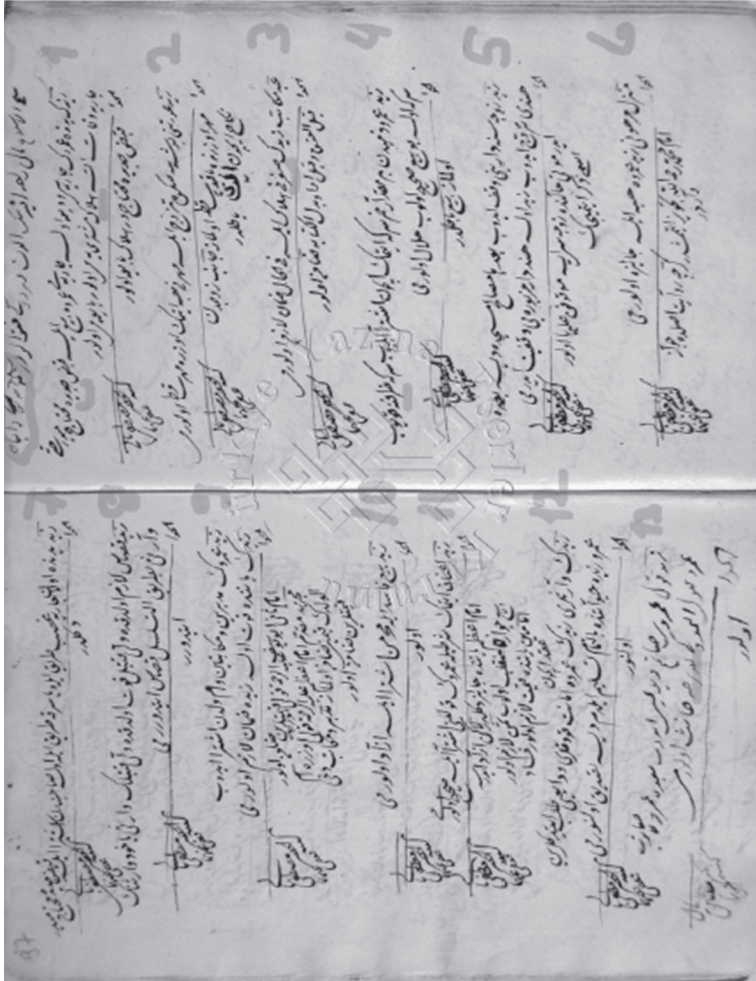
- WENSINCK, Arent Jean vd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfazi'l-hadisi'n-nebevi - Concordance et indices de la tradition musulmane*. 7 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986.
- YAMAN, Ahmet - ÇALIŞ, Halit. *İslam Hukukuna Giriş*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi, 8. Basım, Yayınları, 2014.
- YAMAN, Ahmet. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1999.
- YAŞAROĞLU, M. Kâmil. "Vakit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/488-491. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- YAZICI, Nesimi. vd. *İslâm Tarihi-II*. Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2012.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Yenda Yenidoğan Yayın Dağıtım, ts.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin. "Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800". nşr. Halil İnalçık vd. *Osmanlı Araştırmaları III*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1982, 143-164.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin. "Vakıf (Tarih)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/479-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- YENİŞEHİRLİ ABDULLAH EFENDİ. *Behçetü'l-Fetevâ*. haz. Süleyman Kaya vd. İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.
- YAMAN, Ahmet. *Fetva Usulü ve Âdabı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2017. Ek-1, 289-298.
- YILDIRIM, Hacı Osman vd. *TCCDAB 7 Numaralı Mühimme Defteri (Özet-Transkripsiyon-İndeks) I*: 975-976/1567-1569. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1998.
- YILDIRIM, Mustafa. "Vedia". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/596-598. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- YILMAZ, Fetullah. *Fikhî Açıdan Fiyatı Etkileyen Faktörler*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2016.
- YILMAZ, Fikret. Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi. "Siyaset, İsyan ve İstanbul (1453-1808)" Erişim 13 Kasım 2022. <https://istanbul-tarihi.ist/43-siyaset-isyen-ve-istanbul-1453-1808>
- YILMAZ, Necdet. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*. İstanbul: Osav Yayınları, 2007.

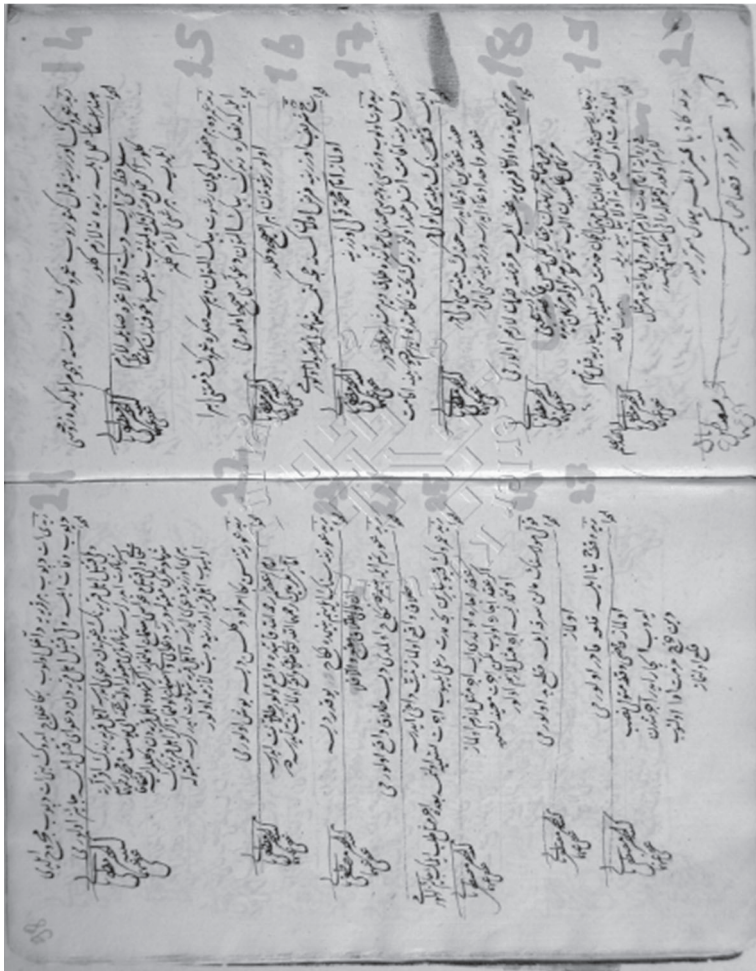
Kaynakça

- YİTİK, Ali İhsan. "Oruç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/414-416. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- ZELYUT, Rıza. *Osmanlı'da İdam Edilen Alimler: Düşüncesi Yüzünden Ölüme Gidenler*. Ankara: Kripto Yayınları, 2019.
- ZERKÂ', Mustafa Ahmed. *el-Medhalul-fikhiyyu'l-'amm el-Fıkhü'l-İslami fi sevhî'l-cedid* 3 Cilt. Dimaşk: DarSau'l-Fikr, 1968.
- ZERKÂ', Mustafa Ahmed. *el-Ukûdü'l-müsemâmâtü fi'lfikhi'l-İslâmî-'Akdul-bey'*. Dimaşk: Dâru'l-kalem, 1433/2012.
- ZERKEŞÎ, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır et-Türkî eş-Şâfiî. *el-Bahrü'l-muhtâ fî uşûli'l-fıkh*. haz. Ömer Süleyman Eşkar - Abdülkadir Abdullah Ani. 6 Cilt. Kuveyt: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslamiyye, 2. Basım, 1413/1992.
- ZEYDÂN, Abdulkirim. *İslam Hukukuna Giriş*. çev. Ali Şafak. İstanbul: Kayihan Yayınları, 2020.
- ZEYLA'Î, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf. 4 Cilt. *Tebyînü'l-Hakâik şerhi kenzi'd-dekâik*. Mısır: Bulak Matbaası, 1313.
- ZEYLA'Î. Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf. *Nasbu'r-râye li-Ehâdisi'l-Hidâye*. 4 Cilt. Cidde: Daru'l-Kible, ts.
- ZEYLA'Î, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf. *Nasbü'r-Râye*. 4 Cilt Şamile e-Kitap Nüshası.
- ZUHAYLÎ, Vehbe. *Fıkh Usulü*. İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 3. Basım, 2015.
- ZUHAYLÎ, Vehbe. *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*. çev. Ahmet Efe vd. 9 Cilt. İstanbul: Bilim Evi Basın Yayın, 2018.
- ZÜHAYLÎ, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhû*, 10 Cilt. Beyrut, Daru'l-fikr, 1441/2020.

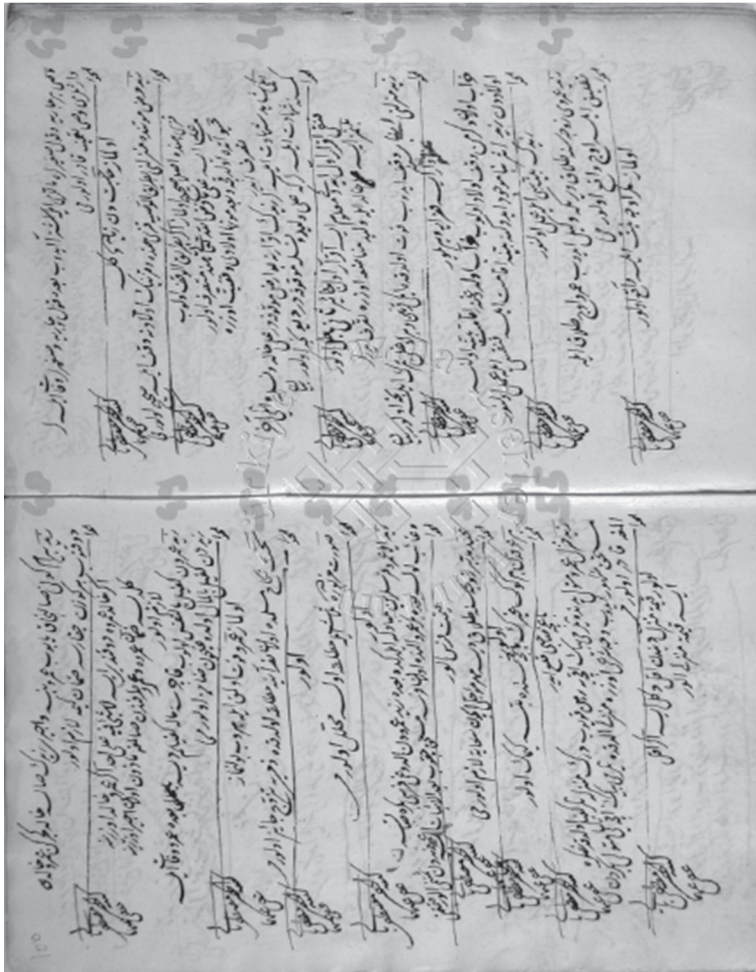
EK-1: Esere Esas Fetvaların Orijinal Kopyası

(Numaralandırma Tarafımızca Yapılmıştır)

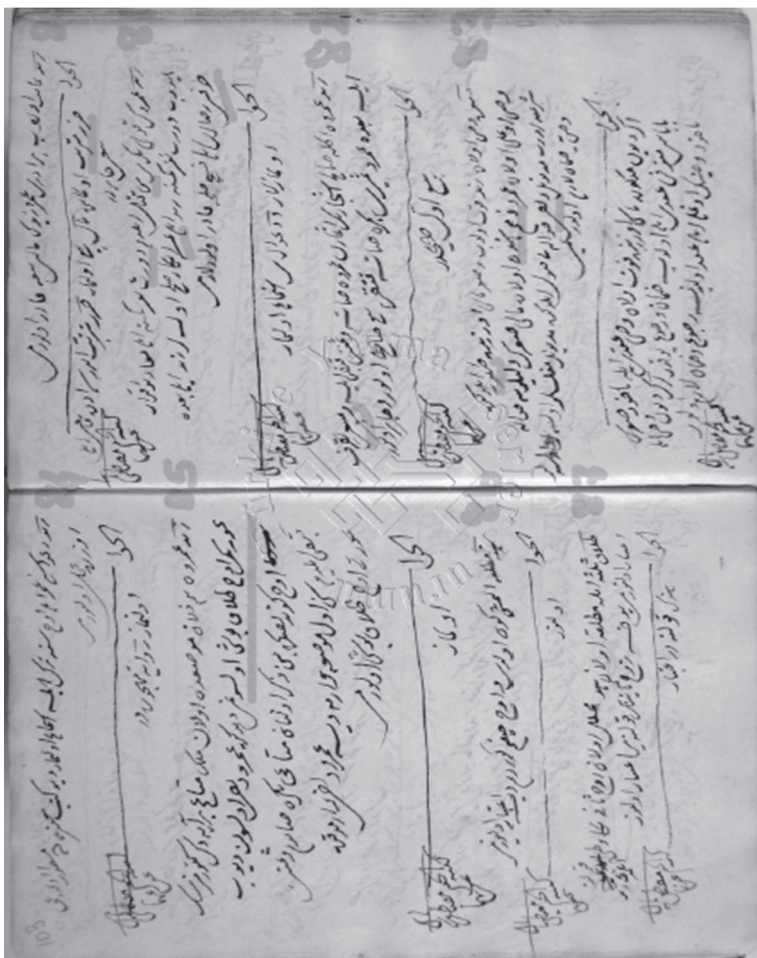

تدریس در کتب علمای این سینه که کتب آنها را بطور مکتوب بنویسند هر چه علمای این سینه در این کتب

از کتب این سینه در این کتب

تدریس در کتب علمای این سینه که کتب آنها را بطور مکتوب بنویسند هر چه علمای این سینه در این کتب

از کتب این سینه در این کتب

تدریس در کتب علمای این سینه که کتب آنها را بطور مکتوب بنویسند هر چه علمای این سینه در این کتب

از کتب این سینه در این کتب

تدریس در کتب علمای این سینه که کتب آنها را بطور مکتوب بنویسند هر چه علمای این سینه در این کتب

از کتب این سینه در این کتب

تدریس در کتب علمای این سینه که کتب آنها را بطور مکتوب بنویسند هر چه علمای این سینه در این کتب

از کتب این سینه در این کتب

تدریس در کتب علمای این سینه که کتب آنها را بطور مکتوب بنویسند هر چه علمای این سینه در این کتب

از کتب این سینه در این کتب

تدریس در کتب علمای این سینه که کتب آنها را بطور مکتوب بنویسند هر چه علمای این سینه در این کتب

از کتب این سینه در این کتب

تدریس در کتب علمای این سینه که کتب آنها را بطور مکتوب بنویسند هر چه علمای این سینه در این کتب

تدریس در کتب علمای این سینه که کتب آنها را بطور مکتوب بنویسند هر چه علمای این سینه در این کتب

از کتب این سینه در این کتب

تدریس در کتب علمای این سینه که کتب آنها را بطور مکتوب بنویسند هر چه علمای این سینه در این کتب

از کتب این سینه در این کتب

تدریس در کتب علمای این سینه که کتب آنها را بطور مکتوب بنویسند هر چه علمای این سینه در این کتب

از کتب این سینه در این کتب

تدریس در کتب علمای این سینه که کتب آنها را بطور مکتوب بنویسند هر چه علمای این سینه در این کتب

از کتب این سینه در این کتب

تدریس در کتب علمای این سینه که کتب آنها را بطور مکتوب بنویسند هر چه علمای این سینه در این کتب

از کتب این سینه در این کتب

تدریس در کتب علمای این سینه که کتب آنها را بطور مکتوب بنویسند هر چه علمای این سینه در این کتب

از کتب این سینه در این کتب

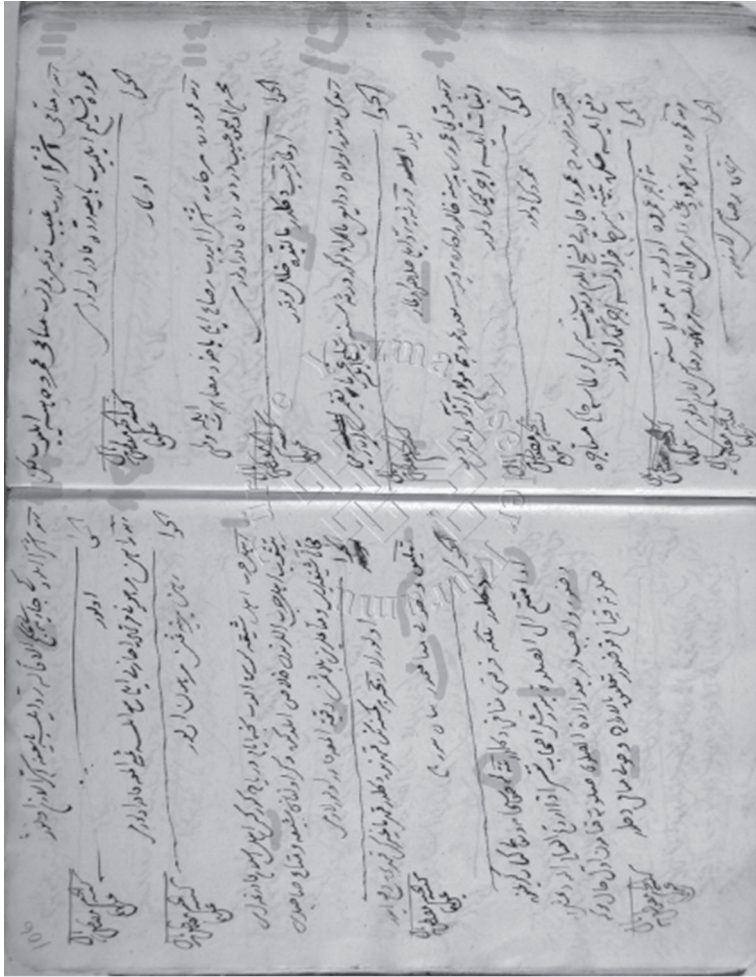
تدریس در کتب علمای این سینه که کتب آنها را بطور مکتوب بنویسند هر چه علمای این سینه در این کتب

از کتب این سینه در این کتب

تدریس در کتب علمای این سینه که کتب آنها را بطور مکتوب بنویسند هر چه علمای این سینه در این کتب

EK-2: Eserin Ön Kapağındaki Bâlizâde'nin Bir Fetva Örneği

هندی بمقدار اربع سینے وقف لازم ایردوقف و غلہ
 بر مسجد شریفہ امام اولانکہ مسجد جمیعہ کہ برود حسین
 بر یاسین شریفہ غلامت انکے مقابلہ سندہ
 شرط ایردوب ہندک فو تنہ صبح مسجد اور امام اولان
 زید غلام فومر یہ شرط واقف اوزرہ متصرف
 ایکن ہندک اوجی عمر بن فقیر ح و ہندک رود حسین
 سن غلامت فراخ ایرم و غلہ یہ بر متصرف اولوم
 بیکہ الرمحونہ فرحاً تار اور
 سازنیز
 او غلام
 کسکم بصلی اللہ علیہ وسلم
 علیہ السلام

TDV İslâm Ansiklopedisi, 31/294 (Ankara 2010) (<https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-efendi-balizade>)

[473] Fetevâ-yı şerîfe ve hatt-ı destleri nûmuneleri

Allâhümme Yâ Veliyye'l-İsmeti ve'l-İnâye nes'elûke'l-kifâye ve'l-hidâye...!

Bu mesele beyânında cevâb ne veçhilerdir ki?

Hind bir miktar akçesini vakf-ı lâzım ile vakf ve gallesini (gelirini) bir mescid-i şerîfe imâm olanlara her cuma gecesi rûhiçün birer Yâsin-i Şerîf tilâvet etmek mukâbelesinde şart idub Hind'in fevtinden (vefâtından) sonra mescid-i mezbûrda imâm olan Zeyd galle-i merkûmeye şart-ı vâkif üzere mutasarrıf iken Hind'in oğlu 'Amr, "Ben fakîrim ve Hind'in rûhiçün ben tilâvet-i Kur'ân ederim ve galleye ben mutasarrıf olurum" deyu Zeyd'e aldırımamağa şer'an kâdir olur mu? Beyân buyurulub musâb oluna!

El-Cevâb : Allâh'u 'alem Olmaz!

Ketebuhu el-ħaķır Muşţafa b. Bâlf 'Ufiye 'anh

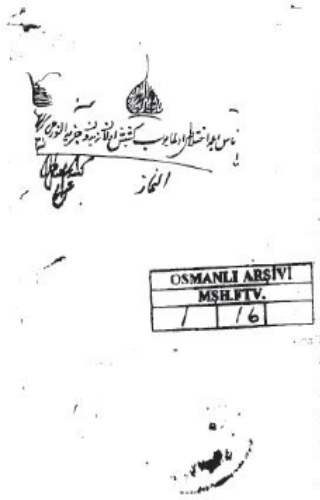
"Yıldız Küttüpharesi'nde"

Bâlizâde Mustafa Efendi'nin Bir Fetvası (Seyit Ali Kahraman - Ahmet Neziħ Galitekin - Cevdat Dadaş, *İlmîyye Sâlnâmesi - Osmanlı İlmîyye Teşkilâtı ve Şeyhülİslâmlar* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1998), s. 386, 387.

EK-3: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel
Müdürlüğü Yayını *Osmanlı Arşivi'nde Şeyhülislam*
Fetvaları Kitabında Bir Fetva Örneği

OSMANLI ARŞİVİNDE ŞEYHÜLİSLAM FETVALARI

BALIZADE MUSTAFA EFENDİ
(21 Ekim 1656 - 23 Mayıs 1657)

İnsanlardan uzak, kendi halinde yaşayan
keşişten cizye alınmaz.

Allahümme ya veliyye'l-ismeti ve'l-hidâyeti
nes'elüke'l-iniyete fi'l-bidâye ve'n-nihâye

Bu mesele beyânında e'imme-i Hanefiyyeden ce-
vab ne vehiledir ki;

Nâs ile ihtilâti olmayıp keşiş olan Zeyd'den cizye
alınır mı, beyân buyurula

El-cevâb: Allahu a'lem.

Alınmaz.

Ketebehü'l-hakir Mustafa Bali
Ufiye anh.

MŞH. FTV, 1/16

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, *Osmanlı Arşivi'nde Şeyhülislam Fetvaları*, haz. Sinan Çuluk – Yılmaz Karaca (İstanbul: Seçil Ofset, Yayın No: 139, 2015), s. 43'ten naklen, **Bulunduğu Yer:** Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, Meşihat Fetvaları, 1/16.

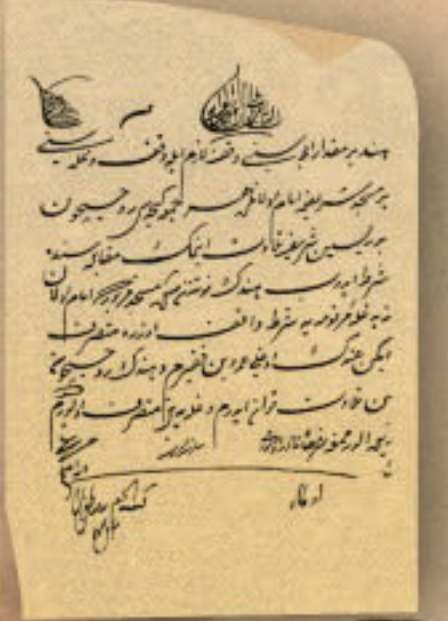
Fetva kitapları, sorulara soruya, kısa özlü cevap verme yöntemiyle fıkah öğretiminin en işlevsel bir türünü oluşturmaktadır. Malum isticvap/soru-cevap yöntemi, en kolay öğrenme metotlarından biridir. Fetva geleneğinde fetvanın cevabı, muhatapın durumuna göre bazen gerekçeli, bazen gerekçesiz olabilmektedir. Her iki halde de kısa bir açıklama ile yetinildiğinden fetva kitaplarına da zamanla şerhler yazılmıştır. Fetva kitapları aynı zamanda bulunduğu dönemin sosyal, iktisadi, siyasi, hukuki özelliklerini de taşır. Bu çalışmamızda Osmanlı'nın 17. Yüzyılının sosyal, iktisadi, siyasi, hukuki hayatını ve 51. Şeyhülislam Bâlizâde Mustafa Efendi'nin fetvalarını ele aldık. Fetvaları tasnif ederek gerekçelerini, dayandığı hükümleri kaynaklardan verdik. Fetva verirken Hanefi mezhebindeki özel tercihlerini belirlemeye, devrin olaylarıyla fetvalar arasında ilgi kurmaya çalıştık.

Eserimizin, Şeyhülislam Bâlizâde Mustafa Efendi ve fetvaları hakkında ilk müstakil çalışma olması yönüyle kayda değer olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca fıkahın ana konularıyla ilgili uygulamaya dönük örnek fetvalar ve açıklamaları içermesi, Osmanlı'nın 17. Yüzyılı örneğinde ülkenin sosyal, siyasi, iktisadi ve hukuki hayatı hakkında özet bilgiler vermesi de kitabın diğer özellikleridir.

17. Yüzyıl Osmanlı'sında Siyâsî, İktisâdî,
Sosyal, Hukûkî Hayat
ve
ŞEYHÜLİSLÂM
BÂLÎZÂDE MUSTAFA
EFENDİ'NİN FETVALARI

Muhammet Abdülmecit KARAASLAN
Nevzat BAKIRCI

17. Yüzyıl Osmanlı'sında Siyâsî, İktisâdî, Sosyal, Hukûkî Hayat ve
ŞEYHÜLİSLÂM BÂLÎZÂDE MUSTAFA EFENDİ'NİN FETVALARI

Muhammet Abdülmecit KARAASLAN
Nevzat BAKIRCI

Fetva kitapları, sorulan soruya, kısa özlü cevap verme yöntemiyle fıkıh öğretiminin en işlevsel bir türünü oluşturmaktadır. Malum isticvap/soru-cevap yöntemi, en kolay öğrenme metotlarından biridir. Fetva geleneğinde fetvanın cevabı, muhatabın durumuna göre bazen gerekçeli, bazen gerekçesiz olabilmektedir. Her iki halde de kısa bir açıklama ile yetinildiğinden fetva kitaplarına da zamanla şerhler yazılmıştır. Fetva kitapları aynı zamanda bulunduğu dönemin sosyal, iktisadi, siyasi, hukuki özelliklerini de taşır. Bu çalışmamızda Osmanlı'nın 17. Yüzyılının sosyal, iktisadi, siyasi, hukuki hayatını ve 51. Şeyhülislamı Bâlîzâde Mustafa Efendi'nin fetvalarını ele aldık. Fetvaları tasnif ederek gerekçelerini, dayandığı hükümleri kaynaklardan verdik. Fetva verirken Hanefi mezhebindeki özel tercihlerini belirlemeye, devrin olaylarıyla fetvalar arasında ilgi kurmaya çalıştık.

Eserimizin, Şeyhülislam Bâlîzâde Mustafa Efendi ve fetvaları hakkında ilk müstakil çalışma olması yönüyle kayda değer olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca fıkıhın ana konularıyla ilgili uygulamaya dönük örnek fetvalar ve açıklamaları içermesi, Osmanlı'nın 17. Yüzyılı örneğinde ülkenin sosyal, siyasi, iktisadi ve hukuki hayatı hakkında özet bilgiler vermesi de kitabın diğer özellikleridir.